

438

ԲՐՈՒՄՆ Բ.

Կոնստանդանուպոլիսի ԲՆԶԿԱՐԱՆԳ.

61(023)

F-99

ԲԻՖՆԻԿ

1892

2010

2002

1023

Բ-99

№ 60

15388

ՐԱՌԻԼ ԲՐՕԸԷՐ

ՓՈՐՁԱՆՔՆԵՐԻ ԲՓՂԿԱՐԱՆ

ՍԿՁԲՆԱԿԱՆ ՕԴՆՈՒԹԻՒՆ ՄԻՆՉԵՒ ԲԺՇԿԻ ԴԱԼԸ

Թարգմ. ֆրանսերէնից

Բ. ՕՂԱՆԾԱՆ

— ❖ ❖ ❖ —

Ք Ի Յ Լ Ի Ս

ՅՊԱՐԱՆ «ԱՐՐ» Տ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ

1892

225

Ընկերութեան հետեւեալ հրատարակութիւնները
վաճառվում են Ընկերութեան գրասենեակում եւ
Կենդրոնական գրախանաւ անոցում։—

	Ռ.	Կ.
1. Քառամազ մեղու, թարգմ. օր. Ն. Տէր-Մարկոսեան	—	40
2. Կարմիր լապտեր, թարգմ. օր. Ն. Տէր-Մարկոսեան	—	50
Նոյնը առանց կազմի.	—	30
3. Թովմաս կրօր տնակը, թարգմ. օր. Ն. Տէր-Մարկոսեան	—	60
Նոյնը առանց կազմի	—	45
4. Մանկական երգեր, համառ-Քաթիպա	—	25
Նոյնը առանց կազմի	—	15
5. Մարտի	—	10
6.	—	10
7.	—	30
8.	—	0
9.	—	30
10.	—	20
11.	—	5
12.	—	5
13.	—	5
14.	—	0

610
65-ԲԲ

61(023) ԿԲ
Բ-99

Թիֆլիզի Ընկերութիւն Հայերէն գրքերի Հրատարակութեան

№ 60

ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

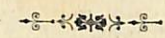
ՓՈՐՁԱՆԻՔՆԵՐԻ ԲԺՂԿԱՐԱՆ

1003
10098

ՍԿՋԲՆՈՎԱՆ ՕԳՆՈՒԹԻՒՆ ՄԻՆՉԵՒ ԲԺՇԿԻ ԳԱԼՁ

Թարգմ. Ֆրանսերէսից

Բ. Օ Ջ Ա Ն Ե Ա Ն

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

ՏՊԱՐԱՆ «ԱՐՐ» Տ. ՆԱԶԱՐԵԱՆ

1892

Дозв. Ценз. Тифлисъ, 31 Августа 1892 г.

Тип. „Апоръ“ Т. Я. Назарьянъ, Вар. Ул.

ՓՈՐՁԱՆՔՆԵՐԻ ԲԺՇԿԱՐԱՆ

Ն Ե Ր Ա Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Այս վերնագրի տակ ձեր աչքերի առաջ եմ դնում, սիրելի ընթերցողներ, հեշտ, գործնական և ամեն մտրդու համար հասկանալի այնպիսի միջոցներ, որոնցով կարելի լինի սկզբնական օգնութիւն հասցնել հիւանդին:

Ձեզանից որին չէ պատահել տեսնելու, թէ ինչպէս ձեր ներկայութեամբ մի մարդ յանկարծ հիւանդանում է. ձեր սիրտը մէթէ չի սեղմվել դառնութիւնից, տեսնելով որ անկարող էք օգնութիւն հասցնել հիւանդացածին: Անշուշտ դուք շտապում էք օգնել անբախտին և որքան կարելի է շուտով թեթևացնել նրա չարչարանքը: Բայց դրա համար թնչ պիտի անել:

Այս հարցի առաջ, որ ըստ երևոյթին մի զարհուրելի բան չի ներկայացնում, ես գրագ կը գամ, որ ձեզանից շատ-շատերը շփոթված կը մնան:

Եթէ կամենաք, ես կը նկարագրեմ մի տե-

սարան, որ դժբախտաբար շատ յաճախ է պատահում:

Գուք անցնում էք մի փողոցով. յանկարծ հարևան նորակառույց տնից մի անբախտ մշակ ընկնում է սայահատակի վրայ: Անկումն այնքան զարհուրելի է, որ մարդը ձեր առաջ ընկած է անշարժ դրութեան մէջ: Ի հարկէ դուք իսկոյն վազում, մօտենում էք նրան, և աշխատում բարձրացնել...: Բայց նա անշարժ է, սփրտնած և արնատ. նրա գլուխն ընկնում է ձեր թևերի վրայ:

Գուք կուգէիք նրան ուշքի բերել: Մի՞թէ նա մեռած է: Կարելի է, բայց այդ ինչպէս ստուգել. և պէտք է շուտով իմանալ, որովհետև նա միայն ուշաթափ է եղած: Եթէ կարողանայիք մի կերպով նրան կենդանացնել: Բայց, էլի հարցնում եմ, դրա համար թնջ պիտի անել: Ի՞նչ միջոցներ կը գործադրէք հիւանդին օգնելու համար:

Այն ժամանակ, դուք, որ բարի սիրտ ունեցող մի մարդ էք, դուք, որ տեսնում էք ձեր առջև ընկած մի արարած, որին պէտք է օգնել, ազատել, ընտանիք ունեցող մի հօր իր երեխաներին վերադարձնել, դուք, որ զգում էք ձեր սրտի մէջ ողորմածութիւն, ընկերսիրութիւն և անձնուիրութիւն, դուք

այդ րոպէին չէք կարողանում մի օգուտ տալ այդ թշուառին: Եւ դուք կորցնում էք ձեր գլուխը ու մնում սառած, անկարող, սրտներդ բարի դիտաւորութիւններով լցված, բայց մնում էք անգործ, որովհետև ոչ մի հասկացողութիւն չունէք տարրական բժշկութիւնից: Գուք յուսահատվում էք, և ձեր շփոթված ուղեղն ինքն ըստ ինքեան հարց է տալիս թէ թնջ պիտի անել:

Եւ միայն դուք չէք, որ անգործ էք մնացել: Ամբոխն էլ այդտեղ է. նա էլ ձեզ պէս անհանգիստ է և ուզում է բարութիւն անել: Բայց ոչ ոք այդ բազմութիւնից, որ կազմված է բարեսիրտ մարդկանցից, կարող չէ գործել ինչպէս հարկն է:

Այն ժամանակ սկսում են դռալ ու գոչել. «Մի բժիշկ ճարեցէք»:

Լաւ. բայց հարկաւոր է մէկին գտնել: Ո՞ւր գնալ: Եւ մինչև բժիշկ կը գտնեն, անբախտ վիրաւորվածն անշարժ ընկած է գետնի վրայ: Եւ այդ բժիշկը շուտով կը գայ:

Պէտք է իմանալ, որ շատ անգամ ամենաքիչ ժամանակում կարող է մարդուս կեանքը վերջանալ:

Սակայն եթէ դուք ունենայիք սկզբնական հասկացողութիւններ այդ անբախտին ուշքի

բերելու համար, դուք կը խլէիք մահվան ճիւղաններից մի գոհ, որ կարող էր հասարակութեան օգտակար լինել:

Հէնց այդ անձուկ ընկերներին է ձեր միտքը գալիս այն, ինչ որ երկար տարիներ ընթացքում սովորացրել են, և դուք դառնութեամբ ասում էք, որ ձեր սովորած բոլոր առարկաների մէջ չըկայ մէկը, որ օգտակար լինէր այդ ընկերին:

Արդ՝ պէտք է խոստովանվել, որ մեր կրթութիւնը գործնական կողմից շատ է կազու: Բայց ինչ է հարկաւոր սովորելու, որ կարողանայինք այսպիսի դէպքերում ծառայութիւն մատուցանել մեր նմաններին:

Դուք մի խորագէտ փիլիսոփայ էք, մի յայտնի գիտնական էք, հռչակաւոր մատիւտական էք, անուն ունեցող գրագէտ էք, կամ ճարտիկ վաճառական էք, փորձառու աշխատաւոր էք. ամենից առաջ դուք մի բարի մարդ էք և միշտ պատրաստ օգտակար լինել: Դուք իմանում էք յունարէն, լատիներէն, պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, այլ և հազար բաներ, իսկ դուք չէք իմանում բնագիտութեան տարրական գիտութիւնները, որոնց հարկաւոր է դնել ուսումնարանների միւս առարկաների շարքում:

Այն ժամանակ ձեր գիտական ամբողջ

պաշարը ձեր աչքին շատ թեթեւ է երևում, և դուք յօժարութեամբ նրան կը փոխէիք այդ ընկերին այն գործնական գիտութեան հետ, որ այս հանգամանքում օգուտ կը տար:

Ես ենթադրեցի, որ փորձանքը պատահում է քաղաքում, այսինքն ուր կարելի է համեմատաբար աւելի շուտով օգնութիւն գտնել: Բայց եթէ այդ պատահում է գիւղում, հեռու որ և է օգնութիւնից, այն դէպքում հարկաւոր են շատ ժամեր մի քիչ թեթեւութիւն տալու համար. հարկաւոր է շատ երկար սպասել օգնութեան և յաճախ տեսնել սխալներ, նախապաշարմունքներ և կամ վնասակար բժշկութիւն...: Այստեղ տարրական բժշկութեան գիտնալն աւելի կարևոր է, որովհետև եթէ բազմամարդ քաղաքների դժբախտութիւններն անպակաս են, գիւղերն էլ նմանապէս ենթակայ են յաճախակի փորձանքների:

Կաթուած, մկանաձգութիւն, որսորդական արկածներ, թունաւոր խալթումներ, սուկորի բեկումն (կոտրելը), ջրի մէջ խեղդուել. ահա փորձանքներ, որոնք կարող են յաճախ պատահել և որոնց իսկույն և եթէ պէտք է ճար անել: Արդ՝ ինչ է հարկաւոր, ո՞վ է իմանում—բժիշկը...: Նա հեռու է: Ո՞վ

կարող է օգնել: Ոչ ոք: Եւ իրաւ, մեթէ մեր կրթութեան գործում մի մեծ պակասութիւն չը կայ:

Ես շոշափեցի մի մեծ հարց՝ կրթութիւն: Իմ ցանկութիւնը չէ այստեղ խօսել այդ ընդարձակ գիտութեան մասին, թէպէտ նա այժմ օրվայ հարց է: Ինչ չէ պատկանում ասել, թէ կրթութիւնը թիւս պիտի անի. դա ուրիշ հեղինակաւոր մարդկանց գործն է: Բայց ես իրաւունք ունիմ պահանջելու, որ նա ամենից առաջ լինի գործնական: Եւ որպէս զի ես իմ շրջանից դուրս չը գամ, ես կուզենայի, որ նա գործնական լինէր վերոյիշեալ տեսակեօից, այսինքն սովորացնէին ամեն մէկին, աղքատին, և հարստին, քաղաքացուն և գիւղացուն, այն ամենն, ինչ որ հարկաւոր է և կարելի է անել, եթէ գործ ունէք մէկի հետ, ու յանկարծ ձեր աչքի առաջ հիւանդանում է:

Այս փոքրիկ գրվածքի մէջ ես կաշխատեմ սովորեցնելու, թէ թիւս պէտք է անել, երբ մարդուս սիրտը, քաղաքացու պարտաճանաչութիւնը թելագրում են թեթեւացնել մերձաւորիդ չարչարանքը: Ես ուզում եմ, որ մայրերն իմանային և կարողանային ազատել իրենց սիրելի երեխաներին, ունենալով մի քիչ

պաղարիւնութիւն: Ես չեմ ասում, որ այս գրքոյկի մէջ գրածն իմանալով, կարելի է առանց բժշկի օգնութեան ազատել հիւանդին. ս'չ. բժիշկն իր տեղն ունի, միայն մինչև բժշկի գալը սրանով կարող էք հասցնել սկզբնական օգնութիւնը, որ մեծ կարևորութիւն ունի: Մարդուս մեքենան այնքան նուրբ և բարդ անիւներ ունի, որ քիչ բան է հարկաւոր նրան փշրելու կամ իր կանոնաւոր ընթացքը վերականգնեցնելու համար: Գլխաւորն է՝ գործել և որքան կարելի է շուտով և գիտակցաբար գործել:

Սրա մէջ ես կաշխատեմ նոյնպէս զգուշացնել հասարակութեան այն տարածված և յաճախ օրհասական սխալներից, որ մարդիկ անում են, ի հարկ է միայն բարի նպատակով: Ես կաշխատեմ ապացուցանել մի քանի ծիծաղաշարժ նախապաշարմունքների վնասակարութիւնը և դէմ դնել յայտնի շարլատաններին. որոնք օգուտ են քաղում ժողովրդի տգիտութիւնից՝ նրան խաբելու համար:

Ես բաժանել եմ այս աշխատանքը երկու մեծ մասերի. 1 ներքին պատմասունից գոյացած փորձանքներ: Այս տեսակ հիւանդութիւններն առաջանում են առանց արտաքին պատճառների:

Այս մասի մէջ ես դրել եմ՝ կաթուածը, արնի համախոռոնութիւնը, մկանաձգութիւնը և արիւնահոսութիւնը: 2. արտաքին պատճառներից գոյացած փորձանքներ: Ձանագան տեսակ վերքեր, այրվածներ, կոտորումն, ճըմլումն, խախտումն, թունաւոր խալթվածքներ, թունաւորումն, և այլն:

Սրանք բոլորն առաջ են գալիս արտաքին պատճառներից մեր մարմնի մէջ, երբ վերջինս մինչև անգամ կանոնաւոր գործողութեան մէջ է գանվում:

Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն Մ Ա Ս.

ՆԵՐՔԻՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԻՑ ԳՈՅԱՅԱԾ ՓՈՐՁԱՆՔՆԵՐ

Գ Լ Ո Ի Խ Ա.

Արնի համախոռոնութեան մասին.

Ի՞նչ է արնի համախոռոնութիւնը:—Հարկաւ դուք իմանում էք, սիրելի ընթերցող, թէ այս ինչ է նշանակում, և ես կարեւորութիւն չեմ զգում այստեղ երկարօրէն սրոշել մի բան, որ շատ անգամ տեսած կը լինէք:

Այն դուրեկան կարմրութիւնը, որ երևում է ամօթխած աղջկայ թշերի վրայ... արնի համախոռոնութիւն է:

Ի՞նչ է լինելով ուղիղ և վեհանձն մարդ, զգում էք թէ ինչպէս ձեր երեսը տաքանում է անարժան պարսաւանքից, արդար բարկութիւնից կամ խռովութիւնից... այդ տաքութիւնն՝ արնի համախոռոնութիւն է:

Այն գեղեցիկ կարմրութիւնը, որ դուք նկատում էք ճոխ ճաշից յետոյ ձեր հիւրի ուրախ գէմքի վրայ... դարձեալ արնի համախոռնութիւն է:

Ես կարող եմ շատ օրինակներ բերել, բայց կարծեմ սրանք էլ բաւական են:

Ինչպէս տեսնում էք, համախոռնութիւնը (congestion) յաճախ է պատահում, և բարեբախտաբար միշտ վտանգաւոր չէ: Նա վտանգաւոր է դառնում յայտնի զէպքերում, երբ թունդ է և երկարատև: Այն ժամանակ պէտքէ օգնութիւն հասցնել:

Համախոռնութիւնը կախված է արիւնաշրջութիւնից, այսինքն յայտնի զէպքերում մարմնի մի որ և է մասի անօթները չափից դուրս լցվում են արնով:

Ձանազան տեսակ համախոռնութիւններ կան, որոնցից ես կը խօսեմ միայն ուղեղի համախոռնութեան մասին, որ յաճախ է պատահում և ամենից վտանգաւորն է, որի համար և պահանջում է շուտափոյթ և խելացի օգնութիւն: Մարմնի ոչ մի այլ մասում արնի համախոռնութիւնն այնքան վտանգաւոր չէ, որքան ուղեղի մէջ. մահը գալիս է մինչև անգամ, երբ հիւանդութիւնը ծանր կերպարանք չէ ստացել, այսինքն ուղեղի մէջ արիւ-

նահոսութիւն լինելուց առաջ: Վերջինիս մասին կը խօսեմ «կաթուածի» մէջ:

Արիւնաշրջութեան մասին:—Նախ՝ անհրաժեշտ եմ համարում ձեզ բացատրել կարճաժամ կերպով արիւնաշրջութեան մեխանիզմն և թէ ինչպէս այս վերջինս իր հաւասարակշռութիւնը կորցնելով, առաջացնում է ծանրակշիռ շփոթութիւններ ուղեղային գործունեութեան մէջ: Այլալութիւնը մինչ այն աստիճան կարող է փոխել օրգան իզմի կանոնաւոր ընթացքը, որ կարող է մահ պատճառել:

Արիւնաշրջութեան կենդրոնը, ինչպէս յայտնի է, սիրտն է, որ միևնոյն ժամանակ գործող և շարժող ոյժ է, որից ամեն-ինչ կախումն ունի:

Սրտից դուրս են գալիս շնչերակ կոչված անօթները, որոնք բաժանվելով բազմաթիւ ճիւղերի, բարականում են, ինչպէս ծառի ճիւղերը, և վերջանում են ամենանուրբ խողովակներով, որոնց անվանում են աւշային անօթներ: Այս միևնոյն աւշային անօթները ծնունդ են տալիս սկզբում դեռ շատ փոքրիկ երակների, որոնք միմեանց հետ միանալով, հաստանում են, և այդպիսով կազմում հաստիկ ըուններ. սրանք ես են բերում զէպի սիրտն այն արիւնը, որին շնչերակները տարել

էին դէպի մարմնի զանազան կողմերը:

Անօթների մէջ պարունակվող արնի քանակութիւնն ընդմիջտ պէտք է միևնոյնը մնայնա չի կարող փոփոխվել՝ շատանալ կամ քըչանալ, առանց մարմնի հաւասարութիւնը խանգարելու:

Ի՞նչ դեր ունի սիրտն օրգանիզմի մէջ: Մի հասարակ համեմատութիւն է հարկաւոր բացատրութեան համար: Սիրտը նման է ջրհանի *) նա հրում է դէպի շնչերակները հարկաւոր արիւնը՝ կենդանացնելու համար մարմնի բոլոր մասնիկները: Առողջ դրութեան մէջ, սրտի ուղարկած ամեն մի արեան կոյտի փոխարէն, երակները դէպի սիրտն են բերում նոյն քանակութեամբ արիւն, որին թոքերը մաքրում են, պիտանի դարձնելու համար: Այստեղ՝ ես ձեզ չեմ կարող բացատրել, թէ ինչպէս արիւնը մաքրվում է թոքերի մէջ. մի այլ տեղ ես այդ կը նկարագրեմ:

Ուղեղի համախոնութեան պատճառները:— Ենթադրենք որ մարմնի մի որ և է մասում, օրինակ, ուղեղի մէջ մի ինչ որ բան արգելում է արեանը՝ ետ դառնալու դէպի սիրտը: Ի՞նչ կը լինի դրա հետևանքը: Արիւնն անընդհատ գալով դէպի ուղեղը, ամենափոք-

*] նասու:

րիկ անօթներն իսկոյն և եթ սկսում են լայնանալ և տուգել:

Արդ՝ ուղեղը փակված է մի ոսկոռէ արկղի մէջ, որին զանգ են անուանում. այս ոչառաձգական արկղն անկարող է լայնանալ: Ուրեմն ո՞վ պիտի տուժէ անօթների այսպիսի լայնանալուց: Ի հարկէ, ուղեղը, բայց սրահետ ևս բոլոր օրգանները, որովհետև ուղեղն է, որ նախագահում է ամեն մի գործողութեան, ամեն մի շարժմունքի, ամեն մի մտքի:

Որ՞ոնք են ուղեղի համախոնութեան պատճառները:— Յաճախ արեգակի չափազանց ջերմութիւնը կամ մի փակված տեղի տաքութիւնը. երբեմն մարսողութեան գործողութիւնը և շատ անգամ խիստ յուզմունքը, բարկութիւնը, հարվածը, վայր ընկնելը, արբեցողութիւնը կամ թէ ուղեղի չափազանց լարումն...

Այստեղ ես առաջ եմ բերում այն պատճառները, որոնք կարող են պատահել առողջ մարդուն, և մի կողմն եմ թողում այն դէպքերը, երբ մարդս արդէն հիւանդ է:

Արնի համախոնութեան սկզբում, մարդուս աչքերը յանկարծակի մթնում են. նա օրօրվում է, երբեմն հաւասարակշռութիւնը կորցնում, եթէ համախոնութիւնը խիստ է, նա ուշաթափվում է ու ընկնում:

Եթէ համախառնութիւնը թույլ է, այսինքն հիւանդը չէ ուշաթափվում, նա վտանգաւոր չէ: Ենթադրենք ամենավատ տեսակը: — Հիւանդի երեսը սկզբում սփռտնում է, բայց իսկոյն և եթկարմրում է և քիչ ուռչում: Հիւանդն աշխատում է ներս շնչել մեծ քանակութեամբ օդ, որ կարծես, բաւականութիւն չէ տալիս նրան:

Այդ ժամանակն է, որ դուք աշխատում էք նրան օգնել: Շտապեցէք, որովհետև կարող է պատահել, որ մի քանի րոպէից լետոյ արդէն ուշ լինի:

Ուրեմն թնչ պէտքէ անել:

Հէնց այժմ պիտի մտաբերել, թէ թնչ է կատարվում գանգի մէջ:

Սկզբնական օգնութիւնը: Գանգի մէջ ուղեղը ճնշված է արնով լի անօթներից, որոնք առայժմ անկարող են իրանցից աւելորդ արիւնը հեռացնել: Արդ՝ նրանց պէտք է օգնել այդ գործում:

Իրա համար, նախ պառկեցրէք հիւանդին, զլուխը բաց և բարձր դրած: Հեռացրէք նրանից ինչ որ կարող է ճնշել նրա կուրծքը, առաւել ևս վիզը: Շուտով բերէք ջուր, կամ թարմ ցեխ, մի խօսքով ամեն բան, միայն թէ սառը լինի: Իրէք այդ ճակատի և ամբողջ

զլխի վրայ և ստեպ ստեպ փոխեցէք: Եթէ օգնողները բազմաթիւ են, խուսափեցէք նրան շրջապատելուց, թէ չէ դուք թարմ օդի առաջը կը փակէք: Հիւանդին տեղաւորեցէք, որքան կարելի է, ազատ օդի մէջ: Ահա այս հանգամանքներն են անհրաժեշտ:

Յրտի ազդեցութեան տակ անօթները կուչ են գալիս և արիւնը քշում իրանցից: Այդպիսով՝ նրանց մի առ ժամանակ թուլացած կենդանութիւնը վերականգնում է: Այժմ այդ աւելորդ արիւնը հարկաւոր է տանել դէպի մարմնի մի ուրիշ մասը:

Ձեր շորի թևքով կամ մի ուրիշ կոշտ շորով ուժեղ կերպով շփեցէք հիւանդի ոտերը: Շփեցէք որքան կարելի է խիստ. մի վախէք նրա կաշու կարմրանալուց, հէնց այդ է հարկաւոր: Աշխատեցէք գտնել մի քիչ քացախ և դրանով շփեցէք հիւանդի կաշին, որ իր մէջ փոքր ինչ արիւն ընդունելով ուղեղը կազատէ աւելորդ արնից: Հէնց որ հիւանդը կարողացաւ կանգնել, աշխատեցէք մի քանի քայլ անել տալ նրան: Կրկնում եմ՝

Եթէ դուք տեսնում էք, որ մէկն ուշաթափ է եղել և երեսը սփրտնած է ու շնչա-

1003
10093

առութիւնը խանգարված, իմացէք որ արնի
համախոռնութիւն է պատահել նրա հետ:

Պառկեցրէք հիւանդին աղատ օգուժ, գլու-
խը բաց և բարձր դրած: Քակեցէք նրա հա-
գուստը:

Գլուխը շարունակ թրջեցէք սառը ջրով:
Ուժեղ կերպով շփեցէք նրաներքին մասերը:
Թողէք մի քանի քայլ անի, հէնց որ մի
փոքր կը կազդուրվի:

Եւ միւսնոյն ժամանակ ձեզանից մէկը թո-
ղէք շուտով բժշկի ետևից գնայ: Ես ասում եմ
և կրկնում, որ բժշկի միջամտութիւնը կարևոր
է և աւելի լաւ, որովհետև յաճախ բժիշկը դա-
լով ոչ թէ մի մահ կը ստուգէ, այլ մի հի-
ւանդ, որին պէտք է դարմանել:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Կ Ա Թ Ո Ւ Ա Ծ Ի Մ Ա Ս Ի Ն

Կաթուածի եւ համախոռնութեան մէջ ն-
ղած զանազանութիւնը:—Արնի համախոռնու-
թեան մասին խօսելուց յետոյ, հերթը բնա-
կանաբար գալիս է կաթուածին, որովհետև մի
կողմը թողնելով տեսական գիտութեան որո-
շումները, կաթուածն ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ
համախոռնութեան ամենաբարձր աստիճանը,
նրա վախճանը: Եւ իրաւ, կաթուածից առաջ
միշտ լինում է խիստ կամ թույլ համախոռ-
նութիւն:

Արդ՝ գլուխ Ա.-ի մէջ լիշտ շատ բաներ,
չարմարվում են այտեղ առաջ բերած առար-
կային: Այդ պարզ ապացուցանելու համար, ինչ
հարկաւոր է ձեզ ցոյց տալ այս երկու հիւան-
դութիւնների մէջ եղած զանազանութիւնը:

Համախոռնութեան ժամանակ, ձեզ յայտնի է,
որ անօթները արնով ծանրաբեռնված լինելով
լայնանում են և ճնշում գործ դնում ուղեղի վրայ:
Բայց այս անօթներն անվնաս են մնում, սրան-
ցից ոչ մէկը պատուված չէ և խանգարված կար-

գապահուածիւնը վերականգնեցնելու համար, մեզ հարկաւոր է անօթներին վերագարչնել իրանց կարկամութիւնը, այսինքն կուչ գալու ընդունակութիւնը:

Իսկ կաթուածի ժամանակ անօթներն այն աստիճան արնով լցված են լինում, որ ճնշման չը դիմանալով՝ պատուվում են: Արիւնը դուրս վազելով ճնշում է գործ դնում ուղեղի վրայ: Ուղեղը հէնց բնութեամբ քիչ համբերող է, և յաճախ մի կաթ արիւնը բաւական է նրա մէջ անկարգութիւններ առաջ բերելու համար:

Հաւասարակշռութիւնը վերականգնեցնելու համար, բաւական չէ միայն արնի մի մասը տեղափոխել ուղեղից դէպի մարմնի ուրիշ մասերը, ինչպէս համախոռոնութեան ժամանակ: Պէտք է օգտվել ոստայնների մի ուրիշ յատկութիւնից: Այդ յատկութիւնը՝ ծծելու կարողութիւնն է, այսինքն օրգանական ոստայններն ընդունակ են իրանց վրայ թափված հեղուկները ծծել: Այս աշխատանքը շատ դժուարին և երկարատե է, որի համար և հիւանդութեան վտանգը մեծ է:

Գժբախտաբար ձեր տուած օգնութիւնն այնքան էլ մեծ չէ կարող լինել. բայց էլի, մարդուս պարտականութիւնն է իր ուժերի չափ օգնել:

Կաթուածի նշանները:— Կաթուածի տրամադիր անձնաւորութիւններն առհասարակ լինում են արնային, կարմիր, ուժեղ և կարճ պարանոց ունեցող մարդիկ: Նրանց երեսը զուարթ է, աչքերը դուրս ընկած և արնալի: Բայց մարդս կարող է կաթուած ստանալ, առանց վերոյիշեալ յատկութիւններն ունենալու, առաւել ևս ծեր հասակում: Նւ իրաւ, յաճախ պատահում են վտիտ, սփրտնած անձնաւորութիւններ, որոնք հիւանդ են լինում կաթուածով: Այս դէպքում մարդս անձնական տրամադրութիւն ունի դէպի այդ հիւանդութիւնը և նրա արնային անօթները ենթարկված են լինում մի տեսակ փոփոխութեան, այսինքն կորցրած են ունենում իրանց առաձգական յատկութիւնը և հեշտութեամբ ճաքվում են զանազան սլատճառներից:

Գեր թէ վտիտ, սփրտնած թէ զուարթերեո կաթուածահար անձնաւորութիւնը, ինչպէս և համախոռոնութեան դէպքում, շանթահարի պէս յանկարծակի է ընկնում:

Շատ անգամ հիւանդը զգում է, ինչպէս իր ուղեղի մէջ մի բան պատուվեց:

Կաթուածահար մարդն իսկոյն օրօրվում է ու գետին ընկնում, և համարեա միշտ անդամալոյծ է դառնում, կամ ամբողջ մարմնով,

կամ մարմնի մի մասով: Բերանը ծռվում է մի կողմը և շնչառութիւնը դժուարութեամբ է կատարւում: Միւսնոյն կողմի աչքն ամբողջապէս չէ փակւում. եթէ այս աչքի արտւանունքները բարձրացնէք, կը տեսնէք որ սրա բերըն աւելի լայն է, քան միւս աչքինը: Միւսնոյն կողմի թւեր, ոտը անշարժ են և յաճախ անզգայ:

Սկզբնական օգնութիւնը:— Այս դէպքում, սիրելի ընթերցողներ, լաւ հասկանում եմ, որ մի քիչ զլուխներդ կը կորցնէք, որովհետև վտանգը մեծ է: Չընայած դրան, անգործ չը պիտի մնաք. սաստիկ հիւանդացածներից շատերն ուշքի են գալիս, և դուք կարող էք յուսով ազատելու ձեր հիւանդին:

Կատարեցէք այն ամենն, ինչ որ ասել եմ արնի համախոռոնութեան դէպքում: Սառը ջուր գլխի վրայ, բաց և մաքուր օդ, ուժեղ կերպով շփել սրունգները, նաև սրտի կողմը, եթէ հիւանդը սփրտնած է: Փոքրիկ բաժակով շնչահան (արնի սրուակ, պոզ) դրէք սրունգների կամ մէջքի վրայ այս կերպով. բաժակի մէջ ձգէք մի կտոր վառված թուղթ, և երբ այդ թուղթը համարեա թէ այրված կըլինի յանկարծակի շուռ տուէք բաժակը և բերանը դրէք կաշու վրայ: Իսկոյն դուք կը տեսնէք, թէ ինչպէս

կաշին կարմրում և ուռչում է բաժակի տակ: Կատարեցէք մի քանի անգամ այս փոքրիկ գործողութիւնը մարմնի զանազան մասերի վրայ:

Եթէ եռ եկած ջուր կայ ձեզ մօտ, ձգէք նրա մէջ մի մուրճ, և երբ երկաթը խիստ կը տաքանայ, դրէք այն սրունքների և մէջքի վրայ. այդպիսով կաշին թեթև կայրէք, որ շատ օգտակար է: Ուժեղ կապեցէք թաշկինակով կամ գօտիով թւերի վերևի մասը. այդպիսով դուք կը կանգնեցնէք թւերի արիւնը, որ այլևս չի կարող գնալ դէպի սիրտը:

Փնտռեցէք հիւանդի պարանոցի վրայ քրնաբեր շնչերակները, որոնք գտնվում են շնչափողի երկու կողմերը և թեթև կերպով հուպ տուէք առաւել ևս այն շնչերակը, որ գտնվում է անդամալոյժ եղած մասի հակառակ կողմը: Ասում եմ հակառակ կողմը, որովհետև շնորհիւ անատօմիական մի յատուկ կազմութեան, ուղեղի վնասված մասը գտնվում է միշտ անդամալոյժ մասի հակառակ կողմը: Եթէ, օրինակ, մարմնի աջ կէսն է անդամալոյժ, կը նըշանակէ ուղեղի ձախ կողմն է վնասված.

այս դէպքում ձախ քնաբեր շնչերակը պիտի հուսկ տայ:»

Ինչքան նկատած կը լինէք, որ շատ դէպքերում ես խորհուրդ եմ տալիս ցուրտ ջրի գործածութիւնը: Առհասարակ այդ հեղուկը հեշտութեամբ է ձեռք բերվում: Բայց միակ պատճառը այս չէ, որ ես առաջարկում եմ ձեզ նրա գործածութիւնը: Ջրի զովացուցիչ և հուսկ տուող յատկութիւնները մեծ ծառայութիւն են մատուցանում շատ դիպուածներում:

Մի կարևոր նկատողութիւն ևս:

Միշտ՝ երբ ջուրը գործադրում էք իբր գովարար հեղուկ, աշխատեցէք յանկարծ չը դադարեցնել նրա գործածութիւնը, երբ հիւանդն իրան լաւ է զգում. թէ չէ արնի անօթները կարող են էլի առաջվայ պէս լայնանալ:

Ես վերև ասացի, այժմս էլ կրկնում եմ, որ ձեր արածը մի մեծ բան չէ. բայց այդ քիչ օգնութեամբ էլ կարող էք հիւանդին ազատել մեռնելուց, մինչև լուրջ օգնութեան գալը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

ՄԿԱՆԱԶԳՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Համախոնութեան մասին խօսելիս, ես առիթ ունեցայ մի քանի խօսք ասելու և արիւնաշրջութեան մասին: Իսկ սոյն նիւթը լաւ հասկացնելու համար, ես հարկաւոր եմ համարում կարճառօտ կերպով բացատրել ուղեղային սիստեմի գործողութիւնը: Անկասկած իմ բացատրութիւնը շատ համառօտ կը լինի: Բայց էլի անհրաժեշտ է, որովհետև ես չը պիտի մոռանամ, որ ես գրում եմ ոչ թէ նրանց համար, որոնք արդէն հասկացողութիւն ունին գիտութեան մասին և որոնք հարկաւորութիւն չունին իմ բացատրութիւնները լսելու. այլ այն մարդկանց համար, որոնք այս հարցի մասին ոչ մի գաղափար չունենալով, չեն կարող ըմբռնել գիտական բացատրութիւնները:

Մկանսածոցութեան նշանները:— Մկանսածոցութիւնը շարժման գործունէութիւնների խանգարումն է, որ յայտնվում է, կամ այդ շարժման չափազանցութիւններով (ցնցիւնով, ընդոստումով, ջղային և անկանոն շարժումներով), կամ չափազանց ձգտումով, որ յայտ-

նի է կծկումն անուսով: Այս երկու գործողութիւնները, որոնք ըստ երևույթին հակառակ են երևում, ծագումն են առնում միևնոյն պատճառից և իսկապէս միատեսակ են առաջ գալիս:

Ի՞նչն է մեր անդամների, մեր ամբողջ մարմնի շարժողը: Մկաններն են, այդ մսային կարմիր խուրձերը, որոնք ոսկորներին կպած են, և որոնք կարկամելով (կուչ գալով), զանազան թմբեր են կազմում կաշու տակ:

Արդ՝ մկանը շարժման գլխաւոր գործակալն է: Բայց որնա կարողանայ կարկամել, (կուչ գալ) պէտք է մի որ և է բան նրան ոյժ և զօրութիւն տալ գործելու: Այստեղ է միջամտում ուղեղային սիստեմի գործունէութիւնը:

Ջղերը կամ նեարդները զանազան հաստութեամբ թելեր են, որոնք ցրվում են մեր մարմնի ամեն մասնիկներում՝ նրանց զգայունութիւն տալու համար: Սրանց կարելի է համեմատել հեռագրական թելերի հետ: Այժմ հարկաւոր է ասել թէ ուր է գտնվում էլէքտրական շարքը, որ հոսանքից է գոյանում, ուր է այն կարգադրիչը, որ կառավարում է այդ հոսանքը և նրան հրամայում է անել այն, ինչ որ հարկաւոր է:

Արդ՝ էլէքտրական շարքը մէջքի ուղեղն

է, որից դուրս են գալիս ջղային թելերը, իսկ կարգադրիչը՝ գլխի ուղեղն է: Մէջքի և գլխի ուղեղները կոչվում են ուղեղային կենտրոններ: Առողջ գրութեան մէջ սրանք բոլորն էլ հաւասարակշիռ են, ամեն մէկը գործում է իր շըրջանի մէջ և իր յատուկ սահմանից դուրս չի գալիս: Բայց ենթադրենք այժմ, որ մի որ և է բան չափազանց զրգուում է մէջքի կամ գլխի ուղեղը: Այս դէպքում հաւասարակշիռութիւնը խանգարվում է: Ելէքտրական հոսանքը թունդ է, ուղեղն այլևս անկարող է նրան կանոնաւորել: Ջղերը շարունակում են տանել այդ զօրեղ հոսանքը դէպի մկանները, որոնք ստիպված են չափից դուրս կարկամել: Այստեղից են գոյանում ցնցումները, ընդոստումները և երբ այդ ցնցումները շատ մօտիկ են լինում, և իրար հետ խառնվում առաջ է գալիս մի երկարատև կարկամումն, որին վերև ես անուանեցի կծկումն:

Դուք իմանում էք, որ մեր խեղճ էլէքտրական մեքենայի փչանալը բազմաթիւ աստիճաններ ունի: Սկսած ցնցումից, ընդոստումից մինչև ընդհանուր կարկամութիւնը՝ շատ աստիճաններ կան: Նեարդների կծկումն, գլխի ստոյտը, լուսնոտութիւնը, և այլն գլխաւոր տեսակներն են:

Այս բոլորից ես ընտրել եմ միայն երկուսը

որոնց հետ պէտք է ծանօթանալ որովհետեւ,
աւնդ, նրանք ամենից յաճախ են պատահում:

Մկանսաձգութեան պատճառները: — Այս
հիւանդութեան տրամադիր մարդկանց համար
բաւական է մի յուզմունք կամ բարկութիւն,
վախ, կամ մի զարհուրելի տեսարան որ իսկոյն
մկանաձգութիւն ստանան: Մկանաձգութիւնը
յանկարծէ սկսվում, և մարմնի մի մասը կրծ-
կվում է: Հիւանդն ուշաթափ է լինում, ընկնում
է և նրա մարմինն անընդհատ շարժողութեան
մէջ է գտնվում: Նրա երեսը սփրտնած է,
զծագրութիւնն ալլալած և աչքերը շուռ ե-
կած: Հիւանդը փոփոխակի կարմրում է կամ
սփրտնում, և մի և նոյն ժամանակ տաքա-
նում է կամ սառում: Նրա շնչառութիւնն
անկանոն է և յաճախ կանգ է առնում: Զգու-
շացէք այս վերջին նշանից. սա ամենավտան-
գաւորն է, և չը պէտք է թողնել, որ երկար
տևի, որովհետև հիւանդը կարող է խեղդվել:

Ահա մկանաձգութեան պատկերը, ընթեր-
ցողներ: Զեզանից ով որ այս տեսել է, լաւ իմա-
նում է, որ այստեղ դուրեկան ոչինչ չը կայ:

Սկզբնական օգնութիւնը: — Ամենից ա-
ռաջ հիւանդին բռնեցէք, որ նա իր ան-
կանոն շարժմունքներով իրան չը խփէ շըր-
ջապատող առարկաներին: Այստեղ մի զգու-

շուրթիւն. նրան բռնեցէք, պահեցէք, բայց
առանց բռնութիւն գործ դնելու, որով-
հետև պէտք է իմանալ, որ գործադրած
մեծ ոյժը մի նոր պատճառ է դառնում
ուղեղի գրգռման, որ աւելի ևս կը չափա-
զանցացնէ մկանաձգութեան աստիճանը:

«Ուշադրութիւն դարձրէք, որ նրա բերանը,
քթածակերը բաց լինին՝ ազատ շունչ քա-
շելու համար»:

«Նրա գլխի և երեսի վրայ շարունակ դրէք
սառ ջրի մէջ թրջած թաշկինակներ. բայց
այս գործողութիւնը յանկարծ չը դադար-
եցնէք, ինչպէս վերև ասացի»:

«Եթէ ձեր ձեռքի տակ եթեր*) կայ, թողէք
հիւանդը ներս շնչէ նրա շոգին»:

«Այս բոլորն արէք, մինչև որ հիւանդը կը
շարժվի. իսկ երբ շարվեց ստիպեցէք նրան
մի քանի քայլ անելու»:

«Բայց եթէ հիւանդը սառում է և մնում ան-
շարժ, և եթէ նրա շնչառութիւնը կամաց-
կամաց թուլանում է, այդ դէպքում պէտք է
նրան տաքացնել խիստ կերպով շփելով
նրա կաշին: Գործադրեցէք վերև ցոյց
տուած բոլոր միջոցները. կրամըթեցէք, ծա-
կեցէք քորոցով, կրծքի կաշին այրեցէք վառ-

*) Եթեր:

ած թղթի կտորով, որ շնչառութեան շար-
 Ժողութիւնը սկսվի: Յոյսներդ մի կըտ-
 րէք և երկար շարունակեցէք. համարեա
 միշտ աջողութիւն կունենաք: Քանի քանի
 անգամ տեսնված է, որ ուշքի է գալիս այնպի-
 սի հիւանդ, որից բոլորովին ձեռք էին վերց-
 րել: Նախ երևում է շնչառութեան մի
 թոյլ շարժմունք, ապա երկրորդը, եր-
 րորդը... և ամեն ինչ կամաց-կամաց կարգ
 ու կանոնի է գալիս:»

Երեխաների մ'կանաձգութեան մասին:—
 Սրա մասին կարելի է ասել այն, ինչ որ բա-
 ցատրել եմ վերև. զանազանութիւնը միայն
 պատճառների և նշանների մէջն է:

Երեխաների մկանաձգութեան գլխաւոր
 պատճառը ատամների դուրս գալն է: Երե-
 խայի ատամների դուրս գալու ժամանակ ա-
 րիւնը յորգառատ վազում է դէպի մէջքի ու
 գլխի ուղեղները և այդպիսով, ինչպէս վերև
 ասացի, զրգուում է ջղային կենտրոնները: Այդ
 զրգուումն տարածվում է ամենուրէք՝ դէպի
 մկանները և մկանաձգութիւն պատճառում:

Բացի սրանից կան և ուրիշ պատճառներ,
 ծաղիկը, կարմրուկը, սկարլատինը սկսվում են
 մկանաձգութիւնով, և յաճախ էլ աղիքների ճի-
 ճուներն են լինում դրա պատճառը:

Ահա այս հիւանդութեան նշանները:

Երեխան վատ դրութեան մէջ է. նրա քունն
 անհանգիստ է, զարթնում է ընդոստումներով:
 Թւերը և մատերը սկսում են կծկվիլ: Կնճառ
 երեսը կամ սփրտնում է կամ կապտում: Ծնօտն
 անընդհատ շարժողութեան մէջ է: Մէկ մէկ
 երեխան սեղմում է ծնօտները և եթէ ատամ-
 ները դուրս են եկած, կրճտացնում է նրան-
 ցով: Նրա աչքերը շուռ եկած են, հայեացքն
 երբեմն անշարժ. երբեմն դարձնում է այս
 ու այն կողմն, բայց յաճախ դէպի վերև:

Գլուխը միշտ ետևն է ընկած. պարանոցն
 ուռած է. քնաբեր շնչերակներն ուժեղ զար-
 կում են: Իրանը ձիգ է և կամարաձև: Ծնչա-
 ութիւնն աղմկալի է, դժուար և յաճախ ընդ-
 միջվում է հառաչանքներով և սուր լացով: Ընդ-
 հանուր զգայնութիւնը թուլացած է: Վերջ-
 նանգամները (ոտերը, ձեռքերը) սկսում են սառել:

Սկզբնական օգնութիւնը:— Շուտով մեր-
 կացրէք երեխային և տաքանկողնի մէջ դրէք:
 Տաքացրած շորերի, երկաթի, տղիւսի օգ-
 նութեամբ տաքացրէք նրա վերջնանդամ-
 ները, ամբողջ մարմինը, բացի գլխից, որը
 պիտի դնել բարձր ու պինդ բարձի վրայ
 և անընդհատ զովացնել սառ ջրով: Սենեակի
 պատուհանները բաց արէք, որ միշտ թարմ

օգ մտնի: Հեռացրէք նրան ազմուկից,
որ կարող է նրան գրգռել: Հիւանդի ներ-
կայութեամբ կամ հետը մի խօսէք:

«Երեխայի մարմինն ընկղմեցրէք գաղջ
(ոչ տաք ոչ սառը) ջրի մէջ, աշխատելով
գլուխը սառ պահել:

«Եթէ երեխան նոր է կերակրվել, նա կը
սկսի փսխել. օգնեցէք, որ նա փսխի:

«Եթէ շնչառութիւնը նուազում է և տեսնում
էք, որ շուտով պիտի դադարէ, դրէք նրա
կրծքի կողքերին եռ եկած ջրի մէջ տա-
քացրած երկաթ: Մի վախէք նրա կաշին
այրելուց, գրանով հիւանդին կազատէք»:

Մի զգուշութիւն: Երբ երեխայի մարմինը
դնում էք գաղջ ջրի մէջ, պէտք է զգուշա-
նալ, որ ջուրը շատ տաք չը լինի, պատահում
է, որ հիւանդին շուտով տաքացնելու համար,
նրան ընկղմում են եռ եկած ջրի մէջ և այդ-
պիսով նրան խաշում:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

ԱՐԻԻՆՆԱՀՈՍՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ներքին արիւնահոսութեան մասին:—Ես
միտք չունիմ խօսելու այստեղ ամեն տեսակ
արիւնահոսութիւնների մասին: Վէրքից առա-
ջացած արիւնահոսութիւնը կը բացատրվի մի
ուրիշ գլխում: Այժմ ես պիտի խօսեմ միայն
այնպիսի արիւնահոսութիւնների մասին, որոնք
ինքնուրոյն գոյանում են մարմնի թէ
դրսում, թէ ներսում, և որոնց դէմ կարելի է
մի բան անել:

Գթից արիւն հոսելն ամենից յաճախ է
պատահում: Առհասարակ այդ փոքրիկ արիւ-
նահոսութեան մեծ նշանակութիւն չը պիտի
տալ: Բայց չը նայած, որ դա վտանգաւոր չէ,
այնուամենայնիւ ձանձրացուցիչ է և միշտ աշ-
խատում են նրա դէմն առնելու:

Այս արիւնահոսութեան դարմանը ժողո-
վուրդը լաւ է իմանում և նա գործադրում է
սառը ջուր, կամ ուսերի մէջ տեղ դնում է
բանալի: Եւ իրաւ, սառ ջուրը ու սառ մե-
տալը շատ օգտակար են: Միւսնոյն ժամանակ

պիտի բարձրացնել այն թւը, որ գտնվում է արիւնահոս քթածակի կողմը: Տաքացրէք, եթէ կարելի է, նրա ոտերը և սրունքները:

Կայ մի փորձանք, որ դժբախտաբար յաճախ է պատահում և որի դէմ տգիտութեան պատճառով չեն կարողանում կռվել: Ես ուզում եմ խօսել այն արիւնահոսութիւնների մասին, որոնք բերանից են հոսում թքելու կամ փսխելու ժամանակ:

Ո՞րտեղից է գալիս այդ արիւնը:

Ննչառութեան ճանապարհի և մարսողութեան խողովակի ընդհանուր անցքը բերանը լինելով ամեն մի արիւնահոսութիւն, որ առաջ է եկել թոքերում կամ ստամոքսում, անպատճառ պիտի երևան գայ թքի կամ փրսխանքի մէջ:

Փսխած արիւնը հոսում է ստամոքսից և այդ անուանվում է միջարիւնահոսութիւն: Իսկ թքած արիւնը գալիս է թոքերից, որ անուանվում է արիւնաթքութիւն: Բայց այս վերջին դէպքում արնի քանակութիւնը կարող է այնքան շատ լինել, որ նմանում է միջարիւնահոսութեան: Իրա համար աւելորդ չէ այդ երկու տեսակ արիւնահոսութիւնը միմեանցից որոշել:

Միջարիւնահոսութեան մասին:—Միջարիւնահոսութիւնն առաջանում է ստամոքսի հին խոցերից: Բայց կարող է գոյանալ նաև զանազան պատահմունքներից, այսինքն վայր ընկնելուց և ուժեղ հարուածից: Վայր ընկնելը կամ հարուած ստանալը միշտ չեն պատճառում արտաքին վէրքեր: Բայց հիւանդի տառապալի դրութիւնը, ուժերից ընկնելը, ձանձրութիւնը, սփրտնելը, ամբողջ մարմնի վրայ սառ թրտինքը, նողկանքը (փսխելու ցանկութիւնը), զարկերակի փոքրանալը. այս բոլորը ցոյց են տալիս, որ ներսում անկարգութիւն է պատահել:

Եւ իրաւ, նողկանքը շատանում է և հիւանդը դուրս է թափում ինչ որ լինում է ստամոքսի մէջ: Քիչ թէ շատ մարսած կերակուրը դուրս է գալիս արնի մակարդների (սալ կտորների) հետ, որոնց գոյնը այնքան մուգ է լինում, որքան փորձանքը վաղուց է լինում պատահած:

Մի և նոյն ժամանակ հեղուկ ու կարմիր արիւնը ցայտում է նրա բերանից, ապացուցանելով որ ստամոքսի խոցերը դեռ գոյութիւն ունեն և պատռված արնի անօթները դեռ չեն ծածկվել:

Սկզբնական օգնութիւնը: — «Փորձանքն

որտեղ էլ որ պատահած լինի, միշտ կարելի է թարմ ջուր գտնել: Թո՛ղ հիւանդն ումպ- ումպ մի բաժակ ջուր խմի:

«Եթէ ձեր մօտերքը տուն կայ, խնդրէք քիչ աղ, քացախ կամ լիմօն, և ջրի մէջ խառնելով աղը, քացախը կամ լիմօնի ջու- րը, տուէք հիւանդին խմելու: Եթէ կարելի է, թո՛ղ նա կուլ տայ լիմօնի մի քանի կտոր: Աղը և թթուատը ստամոքսի մէջ կար- կամեցնում, կուչ են բերում արնի անօթ- ները, որոնցից արիւն է հոսում, և մի և նոյն ժամանակ արիւնը մակարդում, պնդաց- նում են:

«Եթէ կարող էք սառուց գտնել մանրաց- րէք և թո՛ղէք հիւանդը մի քանի կտոր դրա- նից կուլ տայ:

«Ի հարկէ եթէ ձեր ձեռքի տակ դեղեր կան, կարող էք գործ ածել: Վերջէք Վերջըլօ- րաւոր նրկաթը (хлорофе желёзо, perchlo- rure de fer, te₂ cl₆). 15 կաթիլ նրանից ա- ծէք սառ ջրի մէջ և տուէք հիւանդին ումպ ումպ խմելու:

«Միւսնոյն ժամանակ փորի վրայ շարունակ թաց կօմպրէսներ դրէք. իսկ եթէ կարողէք մանանեխից (գարչիցա) սպեղանի շինել, դրէք հիւանդի սրունդների և թևե-

րի վրայ, դրանով արիւնը դէպի այդ կող- մերը կը քաշէք և այդպիսով ստամոքսի ա- րիւնահոսութիւնը կը քչացնէք.»

Արիւնաթքութեան մասին:—Սրիւնաթք- քութիւնը կարելի է հեշտութեամբ զանազանել միջարիւնահոսութիւնից նրանով, որ այս դէպ- քում արիւնը գալիս է հազարու ժամանակ:

Շնչառութեան խողովակները հեշտութեամբ են գրգռվում, երբ նրանց մէջ մի որ և է օ- տար առարկայ կայ, ինչպէս օրինակ, արիւն, որ այնպէս արագութեամբ է դուրս ձգվում, որ մին- չև անգամ ժամանակ չի լինում որ մակարդվի.

Արդ՝ այս տեսակ արիւնահոսութեան ժա- մանակ լինում են՝ հազ, արնոտ թուք, գու- նաթափութիւն, շնչասպառութիւն և թու- լութիւն:

Սկզբնական օգնութիւնը:— «Բաց արէք սենեակի պատահանները, որ հիւանդը կարո- դանայ մաքուր օդ ծծել: Ո՛չ մի շարժմունք, ո՛չ մի աղմուկ, ո՛չ մի խօսակցութիւն չըպիտի լինին նրա մօտ. հիւանդի համար կատարեալ հանգստութիւն է հարկաւոր.»

«Թո՛ղ նա նստած լինի և չը պառկի:

«Ինչպէս միջարիւնահոսութեան, նոյնպէս

և այս դէպքում, սառ ջուրը, աղը, լիմօնը, սառուցը հիւանդին օգտակար են. թէպէտ սրանց ներգործութիւնն անուղղակի է, որովհետև խմիչքը ստամոքսն է գնում, իսկ այս դէպքում թոքերիև ոչ թէ ստամոքսի մէջ է արիւնահոսութիւնը. բայց նրանց օգտակարութիւնը, ինչպէս ասացինք, անուղղակի է, այսինքն նրանք ազդում են ընդհանուր արիւնաշրջութեան վրայ:

«Աշխատեցէք արիւնը քաշել դէպի ոտերը, թւերը և դէպի կաշին: Իրա համար դրէք մանանեխի սպեղանի կամ քացախի կօմպրէս ոտերի, սրունքների, ձեռքերի և թւերի վրայ: Իսկ կրծքի վրայ դրէք սառը կօմպրէսներ»:

«Գօտիով կամ թաշկինակով պինդ կապէք վերջնանդամների (թւերի և ոտերի) վերևի մասը, այնպէս որ մի առ ժամանակ արիւնն այդտեղ մնայ և չըգնայ դէպի հիւանդացած թոքերը»:

Ահա արիւնահոսութիւններ, որոնք յաճախ են պատահում և որոնց դէմ կարող էք կռվել: Ես մի կողմն եմ թողում միւս բոլոր արիւնահոսութիւնները, որոնց դէմ դուք ոչինչ չէք կարող անել:

Այժմ դառնանք զրբոյկի Երկրորդ մասին:

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ Մ Ա Ս

Դրսի պատճառներից զոյսցած փորձանքներ.

Այստեղ ես պիտի խօսեմ այն տեսակ փորձանքների մասին, որոնց պատճառները դրսից են գալիս, այսինքն մեր մարմնի մէջ չեն լինում: Ինչպէս և առաջին մասում, այստեղ ևս կը նկարագրեմ նախ՝ աւելի հասարակ ու անվտանգ փորձանքները եւ կարգով կը շարունակեմ հասարակներից դէպի բարդերը, դէպի վտանգաւորները:

Գ Լ Ո Ի Խ Ա.

ԶԱՐԴՈՒԱԾԻ ՄԱՍԻՆ

Ի՞նչ է ջարդուածը:—Ձեզանից ամեն մէկն անկասկած հասկացողութիւն ունի ջարդուածի մասին:—Բռուկցքի, ոտի, փայտի կամ մի որ և է պինդ առարկայի հարուածը քիչ թէ շատ ջարդում է մարմնի հարուածած տեղը:

Եթէ դուք վայր էք ընկնում կամ գիպչում

մի կարծր առարկայի, ինքներդ էք ջարդում ձեր մարմինը:

Ինչպէս տեսնում էք, ջարդուածի աստիճանները բազմաթիւ են, և բարեբախտաբար ջարդուածը միշտ վտանգաւոր չէ լինում, բայց ինչպէս յետոյ կը տեսնէք, երբեմն ջարդուածը մեծ անկարգութիւններ է առաջացնում:

Արդ՝ թնչ է ջարդուածը:

Երբ մի պինդ առարկայ ուժեղ կերպով դիպչում է մեր մարմնին, նա ճնշում է ոստայնները և այդպիսով նրանց սեղմում և հուպ է տալիս:

Այժմ տեսնենք ինչպէս են կարգաւորված օրգանական ոստայնները և հարուածից նրանք ինչպէս են ճնշվում:

Մարմինը կազմված է՝

1. Ընդհանուր ծածկոցից՝ կաշիից, որ ունի նեարդներ և արնի անոթներ.

2. մկաններից, որոնք շարժումն են առաջ բերում.

3. Ոսկորներից, որոնք մարմնի հիմքն են կազմում.

4. Վերջապէս ներքին օրգաններից (գործարաններից), որոնցից ամեն մէկն իր յատուկ գործողութիւնն ունի:

Սրանք բոլորը կարող են ջարդվել. ինչ

վերաբերում է ոսկորներին, սրանց մասին կը խօսեմ մի այլ գլխում:

Այժմ խօսենք կաշիի մասին:

Նա բաղկացած է՝ 1. դրսի բարակ թաղանթից, որ անուանվում է վերնամաշկ (էպիդէրմ). 2. աւելի հաստ շերտից, ներքնամաշկից (դէրմ), որի մէջ գտնվում են նեարդների ամենաբարակ ծայրերը, արնի անոթների ամենանուրբ ցանցերը: Այդ բոլորը ծածկված և պատսպարված են ճարպի մէջ, որ ոստայններին մի յայտնի առաձգականութիւն է տալիս և նրանց պաշտպանում է դրսի հարուածներից: Սրանց տակը գտնվում են աւելի դիմացկուն թաղանթներ, որոնց անուանում են *միլային թաղանթ* (ապօնէվրօզ), և որոնք մկանների համար պատեան են կազմում:

Ջարդուածներ առանց վերքերի:—Մարմնի կաշին հարուած ընդունելու ժամանակ, այսպէս ասած ետ է քաշվում, կուչ է գալիս, օգուտ քաղելով իր և իր ներքև գտնվող իւղի առաձգականութիւնից: Բայց այս առաձգականութիւնը սահման ունի, և համարեա թէ իսկոյն հանդիպում է մի պինդ առարկայի—ոսկորի, որ դիմադրում է նրան: Այնուհետև նա սեղմված է գտնվում այդ պինդ առարկայի և հարուածի մէջ: Եթէ հարուածը մի քիչ ուժեղ

է, նեարդների թելերը յաճախ ջարդվում են, որից և առաջանում է այն ցաւը, որմենք զգում ենք հարուած ընդունելիս:

Փոքրիկ անօթները նոյնպէս պատառվում են, և սրանց մէջ պարունակվող արիւնը դուրս է թափվում: Այս արիւնը, տարածվելով անօթներին շրջապատող կակուղ ոստայնների մէջ, կազմում է կապտագոյն բծեր, որոնց դուք հարիւր անգամ տեսած կը լինէք հարուած տալուց կամ ընդունելուց յետոյ:

Անօթներից դուրս եկած այս արիւնը պիտի նորից ներս ծծվի, և այս դէպքում մի և նոյնը կը պատահի, ինչ որ ես ասել եմ ձեզ կաթուածի մասին, երբ մի անօթ պատառվում է ուղեղի մէջ: Փոքրիկ անօթները, օգուտ քաղելով իրանց մի յատկութիւնից, կամաց-կամաց թափված արիւնը իրանց մէջ կընդունեն, մեռած ոստայնները նորից կենդանութիւն ստանալով կը նորոգեն վնասված մասերը: Ահա թէ ինչ է պատահում, երբ ջարդուածը թեթև է:

Բայց եթէ թափված արնի քանակութիւնը մեծ է և ծծվելով այդ արիւնը չէ անհետանում, այդ ժամանակ մնացած արիւնը լուծվելով թարախ է դառնում: Սակայն այս վերջինն առ այժմ մեզ չի հետաքրքրում. ես նրա մա-

սին յիշեցի միայն, որ տեսնէք թէ ինչ է պատահում: Երբ ջարդուածն աւելի ծանր է.

Ղէրքախաւսն ջարդուածները:—Թէպէտ վէրքերի մասին խօսելու եմ մի առանձին գլխում, բայց այստեղ մի քանի խօսքով պիտի բացատրեմ այն ջարդուածները, որոնք միևնոյն ժամանակ ունին վէրքեր:

Յաճախ պատահում է, որ կաշին չը դիմանալով ուժեղ հարուածին՝ պատռվում է: Այստեղ, մեռած ոստայնների և կապոյտ բծերի մէջ, մենք տեսնում ենք մի անկանոն վէրք, որ գոնէ սկզբում պիտի խնամել ինչպէս մի հասարակ ջարդուած: Մենք կը տեսնենք յետոյ թէ ինչպէս պիտի խնամել այն վէրքը, որ գոյացել է սուր գործիքից:

Սկզբնական օգնութիւնը:— Ենթադրենք որ պիտի դարմանել մի հասարակ, առանց վէրքերի ջարդուած:

Եթէ ջարդուածը գլխի վրայ է, դուք կը նկատէք որ այդ տեղում մի սահմանափակ ուռույց է գոյացել: Գործադրեցէք սառ ջուր: Գրէք ուռած տեղի վրայ մի մետալի դրամ, որով փոքր ինչ կը ճնշէք ուռույցը: Այդ ճնշումը հալածում է հաւաքված արիւնը, աւելացնում է ծծող մակերևոյթը, և այդպիսով օգնում արնի ներս ծծվելուն:

Սառ ջուրը գործում է ինչպէս անօթների կարկամեցնող, կուչ տուող. վերև ասել եմ, այժմ էլ կրկնում եմ որ ջարդուածի ամեն դէպքում, երբ վերքեր չը կան նախ և առաջ պիտի գործ անել սառ ջուր:

«Եթէ ջարդուածը մարմնի մի անդամի վրայ է, հիւանդին այնպիսի դիրք տուէք, որ վնասված անդամի մկանները բոլորովին չը շարժվեն, իսկ դրա համար աշխատեցէք որ անդամն ոչ բոլորովին ծալած լինի և ոչ բոլորովին մեկնած: Փորձել են, որ անդամները կիսածալ դրութեան մէջ բոլորովին հանգիստ են մնում:

«Եթէ ջարդուածի հետ վերք էլ կայ, ուշադրութեամբ մաքրեցէք շորի կտորներից, հողից և առհասարակ ամեն մի օտար սոււարկայից, որ կարող է վերքի մէջը կամ շուրջը լինել:

Կտաւի կամ մի ուրիշ գործուածքի կտորով թեթև կապեցէք վնասված տեղը:»

Եթէ բժշկի միջամտութիւնը հարկաւոր է ձեր օգնութիւնից յետոյ, դուք դարձեալ հիւանդին ծառայութիւն էք առել մեղմացնելով նորս ցաւը և հեշտացնելով յետագայ օգնութեան գործը:

Յաճախ պատահում է, որ փորձանքից յետոյ

տոյ մարմնի վրայ չեն երևում ոչ վերք կամ ջարդուած, ոչ ոսկոր է կտրած լինում կամ դուրս ընկած և ոչ արիւն է լինում թափված:

Երբեմն հիւանդը զգում է մի անորոշ ծանրութիւն. նա կարողանում է ման գալ և յայտնում է, թէ այլևս ոչ մի բանի պէտք չունի, և շարունակում է աշխատել կամ գընալ:

Բայց հէնց որ սկսում է աշխատել կամ գնալ, իսկոյն և եթ նա զգում է անտանելի ցաւեր:

Սյս դէպքում հիւանդին մենակ մի թողնէք. նրա ոյժերը շուտով կը սպառվեն:

Թէպէտ գրսում ոչ մի վիրաւորված տեղ չը կայ, բայց նրա ներսի անդամները վնասված են լինում:

«Ստիպեցէք հիւանդին չը շարժվել, այլ բոլորովին հանգիստ դրութեան մէջ մնալ, և եթէ փորձանք պատահած տեղը յարմար չէ հիւանդին օգնութիւն հասցնելու, ամենայն զգուշութեամբ տեղափոխեցէք նրան մի այնպիսի տեղ, ուր կարելի է նրան դարմանել:»

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

ՎԷՐՔԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Սուր զործիքներից առաջացած վերքեր:—
Երբ մի սուր առարկայ դիպչում է մեր մարմ-
նին մեր ոստայնները կտրվում են: Եթէ մըտա-
բերում էք ինչպէս են կարգաւորված ոստայն-
ները, դուք իսկոյն հեշտութեամբ կը հասկա-
նաք թէ ոստայների կտրուելուց ինչ անկար-
գութիւն է առաջ գալիս: Նախ՝ կաշին է ճեղ-
քվում, յետոյ սրա մէջ պարունակվող նեարդնե-
րը և անօթներն են բաժանվում, իսկ փոքր
ինչ յետոյ իւղը, ճիւղային թաղանթը, մկան-
ները և հստակ անօթները: Այս տեսակ վերքն
ունի երեք նշան:

1: Ցաւ. որովհետև շատ նեարդներ կտրու-
վում են:

2. Արնի հոսանք, որ արնի անօթների կը-
տրրտվելուց է առաջ գալիս:

3. Վերքի շրթունքների միմեանցից հե-
ռանալը: Երթունքները միմեանցից միշտ հե-
ռանում են, որովհետև ոստայններն սուա-
ձգական են. նաև մկանները, զրգուվելով վեր-

քի ազդեցութիւնից, կծկվում են և այդպի-
սով վերքի շրթունքները միմեանցից հեռա-
ցնում: Եթէ ուզում էք լաւ ըմբռնել բա-
նի էութիւնը, մի սուր դանակով հարուած
տուէք թեթև ձգված կաուչուկին, և դուք
միանման երևոյթ կը տեսնէք:

Այժմ տեսնենք, թէ ինչու այս դէպքում
արնի հոսանքը յորդառատ է և երկարատև,
մինչդեռ ջարդուածում այդ հոսանքը թեթև
է և ինքն ըստ ինքեան է կանգնում:

Արնի անօթները, ինչպէս դուք իմանում
էք, երկու տեսակ են: *Երակներ*, որոնք ա-
րիւնը դէպի սիրտն են տանում և կազմված են
երկարութեամբ դարսված մանրաթելերից: Ու-
րեմն երբ երակը կտրված է, նրա մանրաթե-
լերը այլևս ձգված չը լինելով, արագութեամբ
միմեանց մօտիկանում են և հեշտութեամբ
ծածկում զոյսցած բացուածքը: Այս բացուած-
քի մէջ զտնվող արիւնը հեշտութեամբ մա-
կարդվում է օդի ազդեցութեան տակ և խցանի
պէս նրան ծածկում: Հետևաբար երակներից
պիտի քիչ արիւն թափվի:

Իսկ շնչերակներն այդպէս չեն: Սրանք
ուրիշ կազմուածք ունին. սրանց մանր թելերը
փոխանակ ըստ երկարութեան դասաւորված

լինելու, բոլորակաձև են և նման մի շարք օղակների:

Երբ մի շնչերակ կտրված է, այն օղակը, որ կտրված տեղի եզերքումն է, մնում է բաց և այդտեղից արիւնն անընդհատ վազում է: Բայց դուք կը հարցնէք, մի՞թէ մի և նոյնը չի պատահում ամեն մի վերք ստանալիս, լինի դա ջարդուած, կամ սուր գործիքից գոյացած:

Ոչ. և ահա թէ ինչու: Երբ վերքն առաջ է եկել ջարդուածից, այս դէպքում ուտայնները ճմլած են և պատռուոված: Կտրված տեղի մակերևոյթը պարզ, ողորկ չէ, այլ ծոպաւոր է և հէնց այդ ծոպերն են օգնում շնչերակի բացուածքը ծածկելու: Բացի սրանից, շնչերակի ներսի առաձգական թաղանթը կուչ է գալիս և համարեա ծածկում է անօթի բերանը:

Սուր առարկայից գոյացած վերքի մէջ ուտայնները ջարդված չեն, և ոչ էլ շնչերակները մեռած, այլ երկուսն էլ պահպանում են իրանց առաջվայ յատկութիւնները: Ներսի թաղանթն աշխատում է խցան կաղմել, բայց միայն իր ոյժերին թողած, նա անկարող է դիմանալ արնի այն ավիքների դէմ, որոնց սիրտն է ուղարկում և որոնք փշրում են նրա՝ թաղանթի ջանքերը: Կտրված անօթն երկար մնում է բաց և արիւնն առատութեամբ հոսում է: Պէտք է

կռվել դրա դէմ և յաճախ այդ կռիւն առանց դժուարութեան չէ լինում:

Սկզբնական օգնութիւնը: — Զեր առաջին ջանքը պիտի լինի արիւնահոսութիւնը կանգնեցնել: Իրա համար ստիպեցէք անօթներին, որ կուչ գան, փոքրանան: Ես ձեզ շատ անգամ ասել եմ, որ ամենայամար կուչ բերողը ցուրտն է: Արդ՝ գործ ածեցէք մեծ քանակութեամբ սառչուր: (1)

Նոյնպէս պիտի չը թողնել, որ արիւնը սրտից դէպի վերքը գայ: Սրա համար պինդ կապեցէք վիրաւորված անդամը, իհարկէ վերքից վերև, այսինքն վերքի և սրտի մէջ:

Նայեցէք, եթէ վերքը մաքուր է և մէջն օտար առարկայ չը կայ, որքան կարելի է մօտեցրէք միմեանց նրա եզերքները և թեթև կապեցէք:

Անգամին այնպիսի դիրք տուէք, որ վեր-

1) Արիւնահոսութիւնը կանգնեցնելու համար չը պէտք է վերքը խանձել՝ այսինքն այրած չորի կտոր դնել, ինչպէս մեզ մօտ են անում: Իրաւէ խանձելն արիւնը կանգնեցնում է, բայց յետոյ մեծ արգելք է լինում վերքի առողջանալուն:

քի եզերքներն աւելի հեշտութեամբ մօտենան:

Շարունակեցէք գործագրել սառ ջուր, և եթէ հիւանդը շատ արիւն է կորցրել, մի քիչ լաւ գինի տուէք: Ասացի մի քիչ, որովհետև եթէ խեղճին հարբեցնէք, դրանով դուք կարագացնէք նորա սրտի գործունէութիւնը և արիւնահոսութիւնը նորից կը սկսվի:

Ծակող գործիքների պատճառած վերքեր:—

Այս դէպքում սրածայր գործիքը լայն վերք չէ բաց անում, այլ աւելի դէպի խորն է մտնում: Նա քիչ անօթներ է կտրում, բայց եթէ նա մէկը բացել է, դուք յաճախ չէք կարողանում տեսնել այն: Այստեղ՝ վերքի եզերքները միմեանցից հեռացած չեն: Գուք տեսնում էք մի փոքրիկ անցք, ըստ երևոյթին անվտանգ, որ ընդհանրապէս արիւն չէ տալիս, կամ շատ քիչ է տալիս, և դուք հանգստանում էք ու ասում թէ սա ոչինչ բան է: Շատ էլ հաւատ մի ընծայէք դրան: Գործիքը կարող է շատ խոր մտնել և յաճախ հետեւանքներն աւելի վտանգաւոր են լինում, քան թէ արտաքինն է ցոյց տալիս:

Սկզբնական օգնութիւնը:— Ուր որ էլ լինի ծակվածը, աշխատեցէք իսկոյն և եթ

ծածկել այդ փոքրիկ վերքը: Աշխատեցէք, որ օդ չը մտնի այդ անցքով: Այս դէպքում, ինչպէս և միշտ, գործածեցէք սառ ջուր: Հիւանդը թող չը շարժվի, այլ հանգիստ դրութեան մէջ մնայ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ

ՀՐԱԶԼՆԻ ՊԱՏՃԱՌԱԾ ՎԼՐՔԻ ՄԱՍԻՆ

Գնդակից առաջացած վերքեր:— Ենթադրենք որ մէկը գնդակով է վիրաւորված: Այս վերքը պատկանում է ջարդուած անուն կրող վերքերի տեսակին: Եւ իրաւ, գնդակը սուր աւարկալ չը լինելով, եթէ մտնում է ոստայնների մէջ՝ ջարդում ուսեղմում է նրանց: Մի և նոյն է, թէ գնդակը պատուել կամ թեթև այրել է կաշին. խոր մտել է ոստայնների մէջ, թէ մի կողմից մտել է միւս կողմից դուրս եկել. ամեն մի դէպքում նա մեռցնում, պատուում, ջարդում, փշրում է: Արդ՝ սիրելի ընթերցող, այս տեսակ վերքը պիտի խնամել, ինչպէս մի ջարդուած:

Վիրաւորվածը պատահմունքի ժամանակ առհասարակ մեծ ցաւ չէ զգում: Վերքից համարեա արիւն չէ հոսում, եթէ միայն ոչ մի մեծ շնչերակ վնասված չէ:

Ի՞նչու այս դէպքում առհասարակ արիւնահոսութիւնը թեթեւ է: Դուք այդ պիտի իմանաք, եթէ միայն մտաբերում էք թէ ի՞նչ է պատահում, երբ շնչերակները ջարդվում են:

Վերքն աւելի վտանգաւոր է, եթէ նա գլխի, կրծքի, կամ փորի վրայ է լինում:

Գնդակիկներին*) առաջացած վերքեր:— Վերքեր պատճառող գէնքն եթէ գնդակիկներով է լցրած, երկու դէպք կարող է առաջացնել: Առաջին՝ եթէ հարուածը շատ մօտիկից է տուած՝ գնդակիկները ժամանակի քրչութիւնից չեն ցրվում և այս դէպքում միայն մի լայն և խոր վերք են գոյացնում: Երկրորդ՝ եթէ վիրաւորվածը բաւական հեռու է եղել գէնքից, գնդակիկները միմեանցից հեռանալով, գոյացնում են բազմաթիւ փոքրիկ վերքեր, որոնք առհասարակ անվտանգ են լինում:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Ի՞նչ պիտի անել ամեն մի դէպքում:

«Ուշադրութեամբ քննեցէք վերքը, կամ վերքերը և մաքրեցէք այն շորի կտորնե-

*) Դորը.

րից, որոնք գնդակի հետ միասին կաշու մէջ են մտել: Եթէ վերքի մէջ նկատում էք գնդակը և կարելի է նրան մատերով հանել վերքից, աշխատեցէք շուտով հանել:»

«Պէտք է իմանալ, որ հրագէնից առաջացած վերքերին ձեռք տալը կամ շօշափելն աւելի քիչ ցաւ է պատճառում իսկոյն և եթէ փորձանքից յետոյ, քան թէ մի քիչ ժամանակ անցած:»

«Եթէ գնդակը չէք նշմարում վերքի մէջ, մի աշխատէք գտնելու, թէ չէ դուք աւելի խորը կը մղէք նրան և այդպիսով աւելի կը դժուարացնէք բժշկի գործը:»

Շատ էլ մի անհանգստանաք, եթէ գրնդակը կամ գնդակիկները նստած են ոստայնների մէջ: Փորձերը ցոյց են տալիս, որ այս օտար առարկաները յաճախ անվտանգ են լինում: Ես ճանաչում եմ շատ մարդկանց, որոնք ունենալով իրանց մտրմնի մէջ գնդակ կամ գնդակիկներ՝ երկար տարիներ ապրում են առանց ցաւ զգալու: Սրանցից մէկը, ահա վեց տարի է, գլխի կաշիի մէջ ունի բազմաթիւ գնդակիկներ, որոնցից մի քանիսը ես կարողացայ դուրս հանել, բայց շատերը մնացին

իրանց տեղը և ոչ մի անհանգստութիւն չեն պատճառում յիշած մարդուն:

Ես կարող եմ շատ օրինակներ բերել, թէ ինչպէս մեր ոստայնները համբերութեամբ պահում են իրանց մէջ փոքրիկ առարկաներ, ինչպէս ըէվօլվէրի գնտակները:

«Վերքը ջրով լաւ լուացէք, և անընդհատ սառ կօմպրէսներ դրէք մինչև բժշկի գալը: Բայց եթէ դուք բժշկական արուեստին անծանօթ էք, ձեզ արգելված է սըրանից աւել խնամք տանել վերքին:»

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

ԱՅՐՈՒԱԾԻ ԵՒ ՅՐՏԱՀԱՐԻ ՄԱՍԻՆ

Այրուածի նշանները:—Կրակը, ինչպէս դուք իմանում էք, այրում, կործանում է ինչ բանի որ կպչում է, որովհետև նրա տաքութիւնը շատ մեծ է: Եթէ այստեղ ես խօսում եմ մի ճշմարտութեան մասին, որ մի քիչ միամիտ կերևայ, դրանով ուզում եմ ասել, որ ոչ միայն

կրակն է այրում, այլ ամեն մի տաքացած առարկայ: Պինդ, հեղուկ և զազային առարկաները բոլորն էլ քայքայում են մեր ոստայնները, եթէ նրանց ջերմութիւնը բարձր է:

Եթէ տաքութեան գործողութիւնը շատ արագ չէ և երկար չէ տևում, նա միայն կարմրացնում է մեր կաշին և թեթև ցաւ պատճառում, որ իսկոյն անհետանում է առանց մի վտանգաւոր հետևանք թողնելու:

Այս մի տեսակ արնի համախռնութիւն է:

Բայց յաճախ այրուածն աւելի բարդ է լինում: Բարձրացած կաշիի վրայ փուչիկներ են երևում: Ներքնամաշկի մէջ գտնվող նեարդները զրգուված լինելով, սուր ցաւ են պատճառում: Արիւնաշրջութիւնը խափանված լինելով վերջին անօթներում, կաշիի մակերևույթն ընդունում է սփրտնած և գեղին գոյն:

Եթէ այրուածն աւելի խիստ է և կաշին բոլորովին քայքայված, կարմիր վերքից դուրս է գալիս մի տեսակ գեղնաւուն հեղուկ: Այս դէպքում ցաւն անտանելի է և խեղճ վիրաւորվածը ճիշեր է արձակում:

Վերջապէս եթէ այրուածն աւելի խորն է, բոլոր ոստայնները քայքայվում են և ածուխ դառնում:

Բոլոր դէպքերում մի շան է աչքի ընկ-

նում, այն է որ համարեա թէ արնի կորուստ չը կայ:

Ի՞նչու:

Նախ՝ որ տաքութիւնը կարծրացնում է ստայններին, ինչպէս և արնի անօթներին: Արդ՝ մենք իմանում ենք, որ պատուոված անօթներն իրանք իրանց են փակվում:

Երկրորդ՝ որ տաքութիւնը մակարդում է արիւնը, որ անօթների մէջ թանձրանալով ծածկում է բացուածքը:

Ի՞նչու մարդս ցաւ է զգում, երբ կաշիի վերնամաշկը պոկված, հեռացած է:

Վերնամաշկն արգելում է, որ օդը կպչի ներքնամաշկին, որի մէջ նեարդներ կան, օդը զրգուում է այդ նեարդները և ցաւ պատճառում: Քանի որ վերնամաշկն ամբողջ է, թէկուզ նա բարձրացած էլ լինի փուչիկի պէս, ցաւն այնքան մեծ չէ, բայց հէնց որ նա հեռացաւ կաշիից, օդը կպչում է ներքնամաշկին և անտանելի ցաւեր պատճառում:

Այս բոլորն ասում եմ նրա համար, որ օգնութիւն հասցնելիս, զգուշանաք ձեռք տալու վերնամաշկին, և եթէ նա պոկված է, իսկոյն վէրքը ծածկէք մի որ և է անթափանցիկ բանով, օրինակ, ձիթով, որ կը զիմադրէ օդի ներդործութեան:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Նախ՝ եթէ այրուածը վէրք չէ գոյացրել.

Վերէք այրված տեղը սառ ջրի մէջ, եթէ այդ կարելի է. իսկ եթէ որ և է պատճառով չէ կարելի, ծածկեցէք թրջած շորերով, ձիւնով, սառուցով, թարմ ցեխով: Յետոյ ծածկեցէք քերած գետնախնձորով, թանաքով և այլն: Այս բոլորն իր մէջ է քաշում տաքութեան մի մասը և զովացնում այրված տեղը:»

Եթէ վերնամաշկը հեռացած է.

Վործ ածեցէք իւղալի բաներ, օրինակ՝ ձէթ, իւղ, կամ ձուի սպիտակուց. ձէթն ամենից յարմար է. յետոյ վէրքը ծածկեցէք բամբակի հաստ շերտով և մի շորով կապեցէք: Թո՛ղ հիւանդը մի այնպիսի դիրք ընդունի, որ այրված անդամը ձգված լինի:»

Յրտահարի մասին:—Այս գլխի վերնագրում ես ցրտահարը դրել եմ Այրուածի մօտ: Չը կարծէք, թէ ես այդ պատահմամբ եմ արել, կամ թէ առանց զիտաւորութեան: Ի՞նչու կարող էք զարմանքով հարցնել, թէ ինչպէս կարելի է միմեանց մօտեցնել երկու բոլորովին հակառակ պատճառներ ունեցող փորձանքներ:

Բայց, ինչպէս կը տեսնէք, այս երկուսի հետեւանքներն շատ բաներում իրար նման են:

Իրաւ են ասում, թէ ցուրտն այրում է մեր ոստայնները: Յուրտը մեր ոստայնների մէջ միւսնոյն անկարգութիւնն է գոյացնում, ինչ որ չափազանց տաքութիւնը:

Քաղաքում ապրողները շատ հազիւ են ցրտահար լինում: Այստեղ օդը բաւական կանոնաւորված է, և շատ յարմարութիւններ կան ցրտից ազատվելու, իսկ բաց տեղերում, դաշտում միւսնոյնը չէ. այստեղ քամին արձակ համարձակ փչում է, և վայր եկել տարել է այն մարդուն, որ այդտեղ երկար կը մնայ, ցուրտն իսկոյն նրան կը յաղթի.

Մի քանի խօսք ասենք այն մարդկանց համար, որոնք բարեբախտաբար իրանց վրայ փորձով չեն տեսել երկարատեւ ցրտի ազդեցութիւնը:

Նախ՝ ցրտահար տեղը կարմրում է և քոր գալիս, յետոյ ուռչելով, ցաւեր է պատճառում: Կաշին ուռած է, կոշտ է, տեղ-տեղ բարձրանում է և փուչիկներ կազմում:

Եթէ ցրտի գործողութիւնը շարունակվում է, մի զարմանալի բան է պատահում, այն է որ ցաւը բաւական մեղմանում է: Կաշին սրփրտնում է, անզգայանում և պնդանում: Հիւանդը խաբվելով այս երևակայական հան-

գրատութիւնից, ուզում է քնել, նրա գլուխը թեքվում է և ոտերը թուլանում: Այս տեսակ քնի դէմ պէտք է խիստ կռվել և փոխցնել, թէ չէ վերջը շատ վտանգաւոր կը լինի.

Սկզբնական օգնութիւնը:— «Սմէն կերպ զգուշացէք հիւանդի ցրտահար մասը կրակին մօտեցնելուց, թէ չէ յանկարծակի փոփոխութիւնից կարող են ոստայնները մեռնել: «Շփեցէք ցրտահար տեղը՝ արիւնաշրջութիւնը վերականգնեցնելու համար, բայց ոչ թէ տաք հեղուկով այլ ձիւնով, սառ ջրով կամ թէ միայն հասարակ ձեռքով:»

«Եթէ հիւանդը կարող է մանգալ, ստիպեցէք նրան շարժուածքներ գործելու, և քիչ օդի տուէք, եթէ ձեռքի տակ կայ: Չը վախենաք նրան դրանով մի քիչ զըրգուելու. ընդհակառակը՝ զրգուելով, դուք կ'արագացնէք նրա արիւնաշրջութիւնը:»

«Երբ ցրտահար տեղը շփելուց քիչ տաքացել է, և դուք տեսնում էք, ինչպէս այդ տեղը կարմրել է արնի հաւաքվելուց, այդ ժամանակ, միայն այդ ժամանակ, քիչ-քիչ տաքացրէք նրան, բայց զգուշացէք հիւանդին կրակին մօտեցնելուց: Պէտք է տաքութիւնը ներսից գայ և ոչ դրսից:»

Գ Լ Ո Ի Խ Ե .

ԹՈՒՆԱՒՈՐ ԿԾԱԾԻ ԵՒ ԽԱՅԹԱԾԻ ՄԱՍԻՆ .

Այստեղ ես չը պիտի խօսեմ հասարակ կը-
ծածի մասին, որովհետեւ նա նման լինելով ջար-
գուածին պէտքէ նրա պէս դարմանել, այսինքն
ինչպէս նկարագրել եմ գլուխ Ա.-ի մէջ:

Ես բացատրելու եմ միայն թունաւոր կը-
ծածները, այսինքն երբ ամբողջ մարմինը մի
տեսակ թունաւորված է: Թունաւոր կծածնե-
րը սրանք են՝

1. Զրվախուժիւն.
2. Օձի կամ ուրիշ սողունների կծածը.
3. Միջատների խալթուածը, որի հետ մի
քանի խօսք էլ կասեմ շարքօնի մասին:

Զրվախուժեան մասին:—Սրա մասին շատ
են խօսել, բայց համարեա քիչ բան են բա-
ցատրել մինչև յայտնի գիտնական Պաստօրի
նորագոյն գիւտերը:

Այստեղ աւելորդ է իմանալ կատաղած շան
թոյնի տեսական կողմը: Եթէ մի մարդ վա-
րակված է այդ զարհուրելի հիւանդութիւնով,
գուք անկարող էք դարմանել նրան այն ժա-

մանակ, երբ նա արդէն ցոյց է տալիս ջրվա-
խուժեան նշաններ, որոնք երևան են գալիս
կծելուց 30 կամ 40 օր յետոյ: Դուք պէտք է
իմանաք միայն, թէ ինչ է հարկաւոր անել,
երբ մէկին կծել է այնպիսի կենդանի, որին կաս-
կածում են, թէ կատաղած է, այսինքն ջրվա-
խուժիւն ունի:

Ես ասում եմ՝ «կասկածում են, թէ կա-
տաղած է», որովհետեւ դրա մասին միշտ լաւ
տեղեակ չեն լինում: Բայց ես ձեզ խորհուրդ
եմ տալիս ամեն մի դէպքում հիւանդին դար-
մանել այնպէս, իբր թէ նրա վէրքը վտանգա-
ւոր է: Լաւ է մի քիչ անհանգստութիւն կրել
և հիւանդին էլ մի քիչ չարչարել, քան թէ
ուշագրութիւն չը դարձնելով, նրան վտանգի
ենթարկել:

Ահա մի մարդ, որին կծել է մի կենդանի,
լինի դա շուն կամ կատու, միւսնոյն է: Կեն-
դանին վազվզում էր և կատաղած էր երևում:
Նա ուրիշ մարդկանց և կենդանիների էլ է
կծել: Մի խօսքով, կարծում են թէ նա ջր-
վախուժիւն ունի:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Նախ՝ հաւա-
տացրէք վերաւորվածին, որ նրան կծող կենդա-
նին ջրվախուժիւն չէ ունեցել: Զը կայ մի հի-
ւանդութիւն, որի ժամանակ հոգեկան դրու-

Թիւնն այնքան լարված լինի, որքան այս հիւանդութեան ժամանակ: Ապարդիւն մտածմունքները կարող են վատ հետեւանքներ առաջացնել, և պատահած են մարդիկ, որոնք մեռել են տխրութիւնից և հալու մաշից, երեակայելով թէ կծված են կատաղած կենդանուց, թէպէտ այդ կենդանին ջրվախութեան ոչ մի նշան չէ ցոյց տուել: Արդ, ամենայն կերպ հանգստացրէք հիւանդին և միւսնոյն ժամանակ գործեցէք:

Նտապեցէք վերքից արիւն հոսեցնելու, գործադրելով սրա համար շնչահանը (արնի սրուակը, պոզը), ինչպէս վերև եմ բացատրել (Տեսնել երես 22-23): Թաշկինակով կամ գօտիով պինդ կապեցէք վերքի վերևի մասը սրա և սրտի մէջ թույլ չը տալու համար, որ թոյնն այսպիսով ընդհանուր արիւնահոսութեան մէջ մտնի: Ասում եմ վերքի և սրտի մէջ: Պարզեմ ասածս: Օրինակ, եթէ ձեռքն է կծված, պէտք է թևն ամուր կապել. եթէ սրունդի վրայ է վերքը, այս դէպքում ազդրը (բուզը) կապեցէք: Երբ վերքը բաւական արիւն է թափել, այրեցէք նրան կարմրացած երկաթով:»

Ահ, ցաւ կը տայ, բայց ինչ արած: Համոզված եղէք, որ վիրաւորվածը հեշտութեամբ կը ցանկանայ ենթարկվել այդ գործողութեան,

քան մշտապէս կասկածել, թէ ջրվախութեամբ հիւանդ է:

«Եթէ կարող էք գտնել մի քիչ բարկկալաքար (potasse caustique, ждикіи калий, KNO), որ հազւագիւտ մի բան չէ, խառնեցէք այն քիչ ջրի հետ և դրէք վերքի վրայ:»

Սողունների կծածի մասին:—Թէպէտ սողունների թոյնը քիմիապէս նման չէ կատաղած կենդանիների թքին, այնուամենայնիւ նա պակաս վնաս չէ հասցնում մարդուն:

Այս տեսակ թունաւորութեան ենթարկվում են գլխաւորապէս գիւղացիները, որոնց յաճախ կծում են օձեր և ուրիշ թունաւոր սողուններ:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Նախ պինդ կապեցէք կծած անդամը վերքից վերև, ինչպէս վերոյիշեալ դէպքում: Առատ արիւն հոսեցրէք վերքից, շնչահան դրէք կամ ծծեցէք, չը վախէք ծծելուց, որովհետև ձեզ համար ոչ մի վտանգ չը կայ: Այրեցէք վերքը:»

Ես խորհուրդ կը տամ այն մարդկանց, որոնք առհասարակ ապրում են գիւղում, դաշտում և հետեւապէս յաճախ ենթարկվում զա-

նազան թունաւոր կենդանիների կծելուն, տանը կամ մինչև անգամ իրանց վրայ պատրաստի ունենալ մի փոքրիկ սրուակ լիքը *բարկկալաքար* (potasse caustique), որից մի քիչ խառնելով ջրի հետ, պէտքէ այրել վերքը այդ խառնուրդով:

Միջատների խայթուածի մասին:—Թուէնաւոր միջատների խայթուածը նոյնպէս յաճախ է պատահում և թէպէտ բարեբախտաբար միշտ վտանգաւոր չէ լինում, բայց յայտնի դէպքերում կարող է դժուարանալ:

Այդ կենդանիները վերք են հասցնում մի տեսակ սուր խայթոցով, որ նեղ խողովակով կապված է թունալի քսակաձև մասնի հետ: Յաւի պատճառը գլխաւորապէս այս թոյնն է լինում և ոչ խայթուածը:

Յաճախ միջատի խայթոցը պոկվում է նրա մարմնից և մնում մեր ոտտայնների մէջ: Միջատների թոյնն առհասարակ վտանգաւոր չէ, գոնէ մեր կողմերում. բայց կարող է պատահել, որ միջատը, խայթելուց առաջ արիւն է ծծել շարքօնով մեռած կենդանուց:

Սկզբնական օգնութիւն:—Հասարակ թու-

նաւոր խայթուածը պիտի շփել մի հեղուկով, որ պատրաստված է թունդ օղիից և մի քանի կաթիլ ամօնիակից (ammoniaque, ammiaкъ, NH₃): Վիրաւորված տեղը զով պահեցէք, վրան սառչրի կօմպրէսներ դնելով: Եթէ խայթոցը վերքի մէջ է մնացել, նախ նրան պիտի հանել մի ասեղի օգնութեամբ և ոչ մատներով, որովհետև վերջին դէպքում կարող էք ջարդել թունալի մասնը, որ համարեա միշտ խայթոցի վրան է լինում, և այդպիսով կը թափէք թոյնը վերքի մէջ:

Շարքօնային ուռոյցն ունի իր յատուկ նշանները, որոնց կարելի է հեշտութեամբ ճանաչել:

Հիւանդն իրան շատ թոյլ է զգում, գլուխը ծանր է. կաշին չոր է և տաք. յաճախ նա ուշաթափ է լինում: Խայթված տեղի կաշին կարմրում, փայլում և ձգվում է և քոր գալիս: Յետոյվերքն ուռչում է և այդ ուռոյցքի շուրջն երևում են սև-սև փոքրիկ ուռոյցքներ, որոնք լցված են կարմիր հեղուկով:

Սուրդանակով խաչաձև կտրեցէք ուռոյցքը, մի քիչ էլ անցնելով վերքի սահմանը: Այրեցէք այս երկու կտրվածը կարմրացած երկաթով: Յետոյ վրան բարկկալաքար դրէք: Հիւանդին քիչ տաքացրած գինի կամ փունջ տուէք և սպասեցէք մինչև բժշկի գալը:

Առաջին դէպքում լինում է ճմլումն. երկրորդ դէպքում՝ խաղտուածք:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

ՃՄԼՈՒՄՆ ԵՆ ԽԱՂՏՈՒԱԾՔ

Մենք իմանում ենք, որ մկանները՝ շարժման գլխաւոր գործակալներն են և մարմնի հիմքը կազմում են ոսկորները, որոնց վրայ կպած են մկանները: Բայց որպէս զի շարժումն տեղի ունենայ, հարկաւոր է որ ոսկորները միմեանց մօտիկ լինելով, կարողանան շարժվել մէկը միւսի վրայ և այդպիսով յօդեր կազմեն: Դրա համար է, որ ոսկորների ծայրերը կոյր են և պատած աճաւով, որ հեշտացնում է յօդերի շարժմունքը: Յօդերը շրջապատած են կապանքներով, որոնք պաշտպանում և միմեանցից մօտիկ են պահում երկու ոսկորի ծայրերը: Այդ կապանքները դիմացկուն են և քիչ առաձգական: Ահա ինչերից է կազմված յօդը:

Արդ հասկանալի է, որ մի որ և է փորձանք՝ հարուածը, ընկնելը և այլն, կարող են կամ ջարդել և պատռտել այդ կապանքները, կամ թէ ոսկորների ծայրերը միմեանցից հեռացնել:

ճմլումն:—Այս դէպքում յօդի կապանքները չափազանց ձգվելուց երբեմն պատռտվում են, բայց ոսկորների մակերևոյթներն իրարից չեն հեռանում: Այստեղ յօդն ենթարկված է մի տեսակ ջարդուածի:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Օգնեցէք կապանքների նորոգվելուն և դիմադրեցէք նրանց բորբոքվելուն: Աշխատեցէք շուտով վերականգնեցնել արիւնաշրջութիւնը նրանց շուրջը:

«Նախ՝ ստիպեցէք յօդին մի քանի թեթև շարժումներ անել, որ ոսկորների ծայրերը աւելի մօտենան միմեանց: Յետոյ մկանների երկարութեամբ շփեցէք յօդը:»

Այդպիսով դուք կը վերականգնեցնէք արիւնաշրջութիւնը, և եթէ քիչ թափված արիւն կայ, ծծվելով կանհետանայ:

«Կէս ժամ շարունակ վիրաւորված անդամը դրէք սառ ջրի մէջ, կամ թէ յօդի վրայ սառ կօմպրէսներ դրէք:

Յուրտը կարգելէ վերքի բորբոքվելուն, որ շատ վտանգաւոր է:

«Վերջապէս յօդին անշարժութեան մէջ պա-

հեցէք, թէ չէ կասկանքները կարող են աւելի պատուովել և մինչև անգամ ոսկորները տեղահան լինել (խաղտովել):»

Խաղտուածի մասին:—Այս դէպքում կասկանքներն այնպէս են պատուովում, որ ոսկորի գլուխը դուրս է գալիս յօդային խողովակից և միևս ոսկորի կողքին տեղաւորվում: Խաղտուածի առաջին նշանն է յօդի քակումն, իսկ երկրորդը՝ դուրս ընկած անդամի անկարողութիւնը մի շարժում գործելու:

Այստեղ շտապում եմ ձեզ յայտնել, որ դուք անկարող էք և չը պիտի փորձէք դուրս ընկած ոսկորն իր տեղը գցել: Որքան մինչև այժմ ձեզ խորհուրդ եմ տուել գործել և դարմանել, այնքան այս դէպքում խորհուրդ կը տամ ձեռք չը տալ հիւանդին:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Դուք լաւ պիտի հասկանաք, որ խաղտուած յօդը վերանորոգելու համար հարկաւոր է նախ ճշդօրէն իմանալ վերաւորված տեղի անատոմեան: Այս դէպքում միայն բժիշկը պիտի օգնութիւն հասցնէ: Իսկ եթէ սկսէք ձեռք տալ վէրքին, գրանով դուք աւելի կը բարդացնէք գործը:

Բաւականացէք միայն նրանով, որ վնաս-

ված տեղի վրայ կը դնէք սառ կօմպրէսներ. բոլորովին անշարժ պահեցէք դուրս ընկած անդամը: Ամեն մի շարժումնք հիւանդին ցաւեր է պատճառում:

Գ Լ Ո Ի Խ Է.

ԿՈՏՐՈՒԱԾԻ ՄԱՍԻՆ

Ոսկորի մասին:— Ոսկորը, լինի նա երկար, կարճ կամ տափակ, կազմված է միևնոյն տարրերից, որոնք են.

1. Դրսի ոսկորածին թաղանթ, որի զերն է ոսկոր առաջացնել կամ թէ նորոգել կտարած ոսկորը:

2. Մի շարք մանրաթելեր, որոնք կազմում են ոսկորի ոստայնը: Այդ ոստայնը դրսի կողմից կարծր է, իսկ ներսի կողմից՝ սպունգանման.

3. Արնի անօթներ, որոնք կերակրում են ոսկորին:

4. Միջուկ կամ ուղեղ:

Ոսկորի կոտրվելը:—Երբ ոսկորը մի որևէ պատճառով կոտրված է, նրա կարծր մասը

փշրվում է և երկու կտորված ծայրերը տեղահան են լինում: Արդ, պէտք է իմանալ, որ բնութիւնը բարի մօր նման աշխատում է իսկոյն և եթ օգնութեան գալ:

Այստեղ ոսկրածին թաղանթն է գործ տեսնում: Բանը նրանումն է, որ պէտք է կտրած ոսկորի երկու ծայրերը միմեանց կպցնել: Բայց որ կպչելուց յետոյ ապագայում ոսկորն անյարմարութիւն և նեղութիւն չը պատճառէ հիւանդին, հարկաւոր է, որ նրա ծայրերն իրարու լաւ մօտեցրած լինին:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Նախ՝ պիտի իմանալ, արդեօք ոսկորը կտրած է թէ ոչ: Եթէ ոսկորը կտրած է, վնասված անդամն անկարող է շարժում գործել, և երբ ոսկորը ձեռքով շարժում էք, կտրած տեղում լսելի է մի թեթև ճռճուոց:

Երբ համոզված էք, որ ոսկորը արդէն կտրած է, թո՛ղ երկու օգնականներ բռնեն կտրած անդամի ծայրերից և երկու հակառակ կողմերը քաշեն, իսկ դուք ձեր ձեռքը դրէք կտրած տեղի վրայ և ոսկորի ծայրերը միմեանց մօտեցրէք: Պարզ հասկանալու համար մի օրինակ վերցնենք: Իիցուք թէ կտրածը բազկոսկրն է, այսինքն

թևի այն մասը, որ գտնվում է ուսի և արմուկնի մէջ:

Մի օգնական պիտի պինդ բռնի վիրաւորվածի ուսը և կտրած ոսկորի վերևի մասը:

Մի ուրիշը, հիւանդի արմուկնը ծալելով պիտի ուժեղ կերպով քաշէ, առանց ցընցումների, ոսկորի ներքևի կտորը:

Այդպիսով ոսկորի երկու կտորված ծայրերը, որոնք իրար վրայ են նստած կամ թէ անբնական անկիւն են կազմած, կը դան ծայր ծայրի կը դիպչեն: Դուք էլ, ի հարկէ, ձեր ձեռքերը դնելով կտորուածի վրայ, կօգնէք այդ գործողութեան: Սրանից յետոյ թաց երիզով (շորի կտորներով) պինդ կը փաթաթէք վնասված տեղը և անդամը կը դնէք բարձի վրայ մինչև բըժշկի գալը:

Կողերի կտրվելը:—Կողերն երկար ու կեռ ոսկորներ են, որոնք ետևից կպչելով ողնաշարին՝ մի տեսակ վանդակ են կազմում, որի մէջ գտնվում են թոքերը: Կողերի կտրվելու դէպքում, նրանց կտրված մասերը տեղահան չեն լինում, որովհետև կողերի վրայ կպած փոքրիկ

մկանները թող չեն տալիս այդ: Բայց կտորների ծայրերը, որոնց մեր շնչառութիւնը մշտապէս շարժում է, կարող են վիրաւորել թոքերին. արդ՝ հարկաւոր է անշարժ պահել կողերը:

Սկզբնական օգնութիւնը:— Կրա համար մի մեծ շոր երեք ծալ արէք և դրանով շրջապատեցէք գօտիի նման վիրաւորվածի կուրծքը և ամուր կապեցէք:

Բայց դուք կասէք, թէ վիրաւորվածի կուրծք ամուր սեղմված լինելով, նա անկարող է շունչ քաշել:

Արդ՝ պէտք է իմանալ, որ թոքերի վանդակի կողքերը կազմված են կողերից, իսկ ներքևը մի մկանային յատակից, որին անվանում են *դիաֆրագմա*: Այս մկանը կարճանալով և լայնանալով, մի տեսակ փուքս է կազմում, որ թող է տալիս թոքերին ևս լայնանալ կամ կուչ գալ, նայած թէ օդը դրսից է մտնում, թէ դուրս է գալիս նրանից: Արդ, եթէ դուք կանգնացրել էք կամ փոքրացրել կողային շնչառութիւնը, հաւատացած եղէք, որ դիաֆրագմային շնչառութիւնը հիւանդին բաւականութիւն կը տայ: Կուրծքն այսպէս անշարժ մնալով, կտրած կողը ժամանակի ընթացքում կառողջանայ:

ԳԼՈՒԽ Ը.

Շնչառութեան ՄԱՍԻՆ.

Մարդ շնչասպառ է լինում այն ժամանակ, երբ նրա շնչառութիւնն այլևս կանոնաւոր չէ գործում. այսինքն երբ մի օտար առարկայ՝ ջուրը կամ թուրը, արգելք է լինում օդի թոքերի մէջ մտնելուն. մարդս խեղդվում է նմանապէս ապականված օդից: Օդն ապականվում է վառված ածխի, արտաքնոցի և այլն գազերից. Ուրեմն շնչասպառութիւնը երկու տեսակ է լինում:

- 1.) Երբ օդն անկարող է թոքերի մէջ մտնել, և՛
- 2.) Երբ օդը ապականված է:

Թողով խեղդուածի մասին:— Ես նկարագրելու չեմ խեղդուած մարդու զարհուրելի դէմքը: Զեր առաջ դուք տեսնում էք մի արարած, որի պարանոցի վրայ զեռ գտնվում

է այն թուր, որով նա խեղդվել է: Մի աշխատէք փնտռելու, թէ ինչու կամ ինչպէս է այդ պատահել: Որքան կարելի է շուտ ազատեցէք նրա պարանոցը սեղմող թուկից. իսկ եթէ նա կախ է ընկած, իսկոյն ևեթ *կտրեցէք* թուկը: Ահ, չը կարծէք, թէ ես մի միամիտ բան եմ ասում: Կան շատ մարդիկ, որոնք կախվածին երբէք չեն ազատում: Մի քանիսն էլ ոստիկանութիւնից են վախենում: Ուրիշները նախապաշարված լինելով, կարծում են թէ խեղդվածին ծեռք տալը մարդուս գլխին զանազան պատուհասներ է բերում: Եւ այդպիսով կախված մարդուն, որ յաճախ դեռ կենդանի է լինում, թողնում են մեռնելու:

Սկզբնական օգնութիւնը:— Սրդ՝ իսկոյն և եթ կտրեցէք կախված թուկը, առանց մըտածելու, թէ ինչ կասի պարոն ոստիկանապետը: Մերկացրէք նրա պարանոցը և կուրծքը: Մեկնեցէք նրան, գլուխը և իրանը բարձր դրած: Խիստ կերպով շփեցէք նրա սրունքները և մէջքը կոպիտ շորով, քացախով կամ օղիով: Օդ փչեցէք նրա կրծքի մէջ, կամ նրա բերանը ձեր բերանին դրած, կամ թէ փուքսով: Հէնց որ հիւանդը սկսեց մի քիչ շունչ քաշել, տաքացրէք նրան: Եւ եթէ նա կարող է կուլ տալ, տուէք նր-

րան մի քանի գդալ տաքացրած գինի, թէյ կամ սուրճ:

Ջրի մէջ խեղդուածի մասին:— Այս փորձանքը շատ յաճախ է պատահում: Լինի դա կամաւոր, կամ անզգուշութեան հետեանք, միւնոյն է, այս տեսակմահվան դէպքերն սուաջին տեղն են բռնում: Իրա համար ձեզանից ամեն մէկը պիտի իմանայ, թէ ինչպէս գործելու է այս դէպքում: Շատ-շատերը մինչև անգամ տարրական հասկացողութիւն չունեն դրա մասին:

Առհասարակ կարծում են, թէ մարդ խեղդվում է մեծ քանակութեամբ ջուր կուլ տալուց: Շատ մարդիկ համոզված են, թէ ջուրը և օդը, որոնք մեր մարմնի մէջ մտնում են բերանով, զնում են մի և նոյն տեղը: Իմացած եղէք, որ այդ բոլորովին սխալ հասկացողութիւն է: Բերանը չընայելով թէ ստամոքսի և թէ թոքերի համար ընդհանուր մի անցք է, բայց շնչափողի վերևի ծայրի մօտ երկու անցքեր կան, որոնցից երբ մէկը գործում է, միւսը ծածկվում է. թէ ինչպէս է այդ կատարվում, այստեղ ժամանակ չէ բացատրելու:

Վերոյիշեալ սխալ հասկացողութեան հետեանքն այն է լինում, որ խեղդվածին տուած առաջին օգնութեամբ աշխատում են կուլ տուած ջուրը դուրս թափել տալ: Այս դէպքում խեղ-

դվածին կախ են տալիս ոտերից և բռունցքներով մէջքին խփում: (*) Այդպիսով խեղճ հիւանդի վերջին շունչն էլ փչել են տալիս:

Սկզբնական օգնութիւնը:—Ահա թէ ինչ պէտք է անել որքան կարելի է շուտ:

«Պառկեցրէք խեղդուածին մէջքի վրայ, ոտերը մի բանի դէմ տուած: Դրէք նրա ուսերի տակ մի մեծ առարկայ՝ փաթած շորեր, մեծ քար, փայտ, ինչ որ ձեռքներդ ընկնի: Նա չէ շնչում: Պէտք է ստիպել շնչելու: Դրա համար նրա կրծքին պիտի տալ փուքսի շարժումները: Բայց ինչպէս անել այդ:

Ահա թէ ինչպէս.

«Չօքեցէք խեղդվածի ետև. ձեռքերով բռնեցէք նրա երկու արմունկերը և ուժեղ կերպով բարձրացրէք նրա թևերը: Այդ շարժումներով դուք կը լայնացնէք նրա կուրծքը, և թոքերին կը ստիպէք մեքենայաբար ներաշնչողութիւն գործել: Յանկարծակի ցածացրէք նրա թևերը և մօտեցրէք կրծքին: Այդպիսով դուք փոքրացնում էք կրծքի պարունակութիւնը և ստիպում էք

(1) Իսկ մեզ մօտ խեղդուածին փորի վրայով դցում են մի մեծ քարի կամ փայտի վրայ:

նրան մեքենայաբար աշտաշնչել: Անընդհատ շարունակեցէք այդ երկու տեսակ շարժումները առանց վհատվելու: Մինչդեռ դուք դրանով էք զբաղված, թող մի ուրիշը նրա ներքին անդամները շփէ: Նայեցէք որ հիւանդի բերանը ծածկված չը լինի: Լեզուն բերանից դուրս հանեցէք և այդպէս պահեցէք:

«Սմենից կարևորն այն է, որ դուք յոյսներդ չը կտրէք: Յաճախ պատահում է ազատել այնպիսիներին, որոնց արդէն մեռած են կարծում:

«Հէնց որ հիւանդը սկսեց շնչել, դադարեցրէք նրա թևերի շարժումները և շտապեցէք ամեն կերպ նրան տաքացնել:

«Միայն այդ ժամանակ պիտի թափել տալ կուլ տուած ջուրը: Համարեա միշտ հիւանդը նողկանք է գործում, բայց թող լինելով, պէտք է նրան օգնել փսխելու: Դրա համար մի փետուրով խողտեցէք (ղլբի տուէք) նրա կոկորդը, որ փսխեցնելու ամենահեշտ միջոցն է: Երբ հիւանդը բաւական ջուր է թափել, տուէք նրան կազդուրիչ տաք բան խմելու, ծածկեցէք մարմինը տաք շորերով և թողէք որ քնի:»

Այս բոլորը, ինչպէս տեսնում էք, շատ հա-

սարակ բաներ են, և մի մեծ յիշողութիւն էլ չէ հարկաւոր, որ մարդ կարող լինի միշտ մըաքին պահել:

ՆԵՆՍՎԱԾ ՕՂԻ ՊԱՏՃԱՌԱԾ ՇՆՉԱՍՊԱՌՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ.

Սկզբնական օգնութիւնը: — Շտապեցէք շնչասպառ եղածին դուրս բերել և զնել մաքուր օդի մէջ: Նրա՛շորերը հանեցէք: Թո՛ղ գլուխը բարձր դրած լինի, և ոչինչ չարգելէ նրա շնչառութիւնը: Խոզանակով կամ կոշտ շորով շփեցէք նրա ամբողջ մարմինը, առաւելևս ոտերը, սրունքները, ձեռքերը, թևերը, այնպէս որ արագացնելով արիւնաշրջութիւնը, նրան կարելի լինի տաքացնել: Երեսի վրայ սառ ջուր սրակեցէք: Վերոյիշեալ բոլոր միջոցները գործ դրէք նրա շնչառութիւնը վերականգնեցնելու համար: Փետուրով խտրեցէք նրա կոկորդը, որ կարողանայ փսխել: Քացախ տուէք նրան հոտոտելու: Շէնց որ հիւանդը կուլ տալ կարողացաւ տուէք նրան խմելու մի մեծ բաժակ սառ.

ջուր, մէջը քիչ քացախ ածած: Այս վերջինը չը մոռանաք, կարևոր է: Սրանից յետոյ, տաքացրէք հիւանդին և պառկացրէք քնելու:»

ԳԼՈՒԽ Թ.

ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Թէ ինչ աւերմունք են գոյացնում թոյները:—Թոյները նախ մարսողական խողովակի վրայ են ներդործում ու յետոյ արիւնաշրջութեան և նեարդների վրայ: Արդ, դուք պիտի միջամտէք այն ժամանակ, երբ թոյնը դեռ գտնվում է ստամոքսի կամ աղիքի մէջ: Սրանով ուզում եմ ասել, որ հարկաւոր է շտապով գործել:

Թունաւորվածն իրան վատ է զգում. փորը ծակծկում է. նողկանք ունի և աշխատում է փսխել: Եթէ այդ մի ուրիշ հիւանդութիւնից չէ, պիտի կասկածել, որ նա թունաւորված է: Աշխատեցէք իմանալ, ինչ թոյն կամ ինչ մի ուրիշ նիւթ է գործ ածած: Այդ իմանալուցն է կախված օգնութեան եղանակը. իսկ այդ օգնութիւնը զանազան է, նայած թոյնի տեսակին: Յաճախ թունաւորութիւնն առաջ է գալիս

կերակուրներից (սոււնկերից), կամ խոհանոցի ամաններից (պղնձից, կապարից):

Քիչ չէ պատահում, որ մեծ քանակութեամբ դեղ ընդունելիս թունաւորվում են: Ամենօրեայ գործածական դեղերն էլ են յաճախ թունաւորում, ինչպէս՝ լաուզանում ¹⁾, ափիոն ²⁾, շիկատակ ³⁾, խարուբուկ ⁴⁾, մատնունի ⁵⁾, դառը դըրում ⁶⁾, ծնծաղիկ ⁷⁾, խարանաղեղ ⁸⁾, իօդ, քլօր, ֆօսֆօր, ամօնիակ, մկնդեղ, մնդիկ, ծծմբային թթուատ և այլն:

1) Լաուզանումը հեղուկ դեղ է, որի մէջ ափիօնը խառնված է գանազան նիւթերի հետ (զաֆրանի, դարիչինի, միխակի և այլն հետ):

2) Ափիոնը (օպիում) դանազան տեսակ խաչխաչների հիւթն է. քնեցնող յատկութիւն ունի:

3) Չիկատակը (belladone, сонная одурь) թունաւոր բոյս է, որի տերևներն են գլխաւորապէս գործածում, այս բոյսից հանում են ատրոպին կոչված դեղը:

4) խարուբուկը (datuna, дурманъ) բոյս է, որի տերևը և սերմն են գործածում:

5) Մատնունին (digitale, наперстянка) խոտաբոյս է, որի ծաղիկները մատի ձև ունին: Տերևն է գործածվում:

6) Դառը դըրում (coloquinte) խոտաբոյս է, ունի նարնջի մեծութեամբ դեղնաւուն պտուղ, որը և գործ են ածում:

7) Ծնծաղիկը (խլօպուղ, խնջլօղ, colchidue) խոտաբոյս է, որի փչեչը (bulbe, луковица) և սերմն են գործածում:

8) խարանաղեղ (cantharide, шпанская муха, Աստուծոյ եզնակ) կանաչ, ոսկեգոյն միջատ է, որի գործօն նիւթն է կանթարիդին: Մ. Թ.

Սկզբնական օգնութիւնը:—Առանց ուշացնելու դուք երեք գործ պիտի կատարէք:

«Նախ դատարկեցէք թունաւորվածի ստամոքսը, ամեն կերպ ստիպելով նրան փսխելու: Դրանով ստամոքսի մէջ մնացած թոյնը դուրս կը թափվի: Հետեւապէս պիտի գործածել փսխեցուցիչ դեղեր, 1):

Ամենքին խորհուրդ եմ տալիս, միշտ պատրաստի ունենալ փսխեցուցիչ դեղ, որ շատ դէպքերում օգուտ է տալիս, և դուք ժամանակ չէք կորցնիլ վազելով դեղատանից բերելու: Բայց կարող է պատահել, և ես համոզված եմ, որ ձեր ձեռքի տակ ոչ մի փսխեցուցիչ դեղ չը կայ:

«Այս դէպքում, խիստ խողտեցէք հիւանդի կողորդը, մինչև կը փսխի»:

Բաւական փսխելուց յետոյ, հիւանդի ստամոքսն ազատված է թոյնի մեծ բաժնից. մնացածը պէտք է չէզոքացնել: Եթէ ձեռքի տակ դեղթափ ունէք, տուէք նրան. բայց, իմանում

1) Օրինակ անտիմօնխառը գինեքար (tartre stibié; C. N^o SBO) որը թափանցիկ բիւրեղ է: Դրանից 20 սանտիգրամ խառնելով մի չիչ ջրի մէջ, լի բաժակներով այդ հեղուկից խմեցնել հիւանդին մինչև փսխելու:

Մ. Թ.

եմ, որ չունէք և կամ թէ ունէք՝ գործածելը չէք իմանում:

«Այդ դէպքում մեծ քանակութեամբ հեղուկ տուէք խմելու, գլխաւորապէս արբիւմինային հեղուկ, որ այսպէս ասած, շրջապատում է թոյնը, և նրան խանգարում է ստամոքսի պատերին կալցելու:

«Ալքիւմինային հեղուկն այսպէս պէտքէ պատրաստել՝ վեց ձուի սպիտակուցը խառնել և հարել մի շիշ ջրի մէջ:

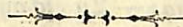
«Այս դէպքում կաթն էլ է լաւ ներգործում:—Նմանապէս գործադրեցէք օսլայախառն ջուր՝ մի գդալ հասարակ օսլայ (amidon, крахмалъ) մի շիշ ջրի մէջ եռացնելով:»

«Մինչև այժմ դուք թոյնի դէմ կռվել էք միայն ստամոքսի մէջ: Բայց կարող է պատահել, որ թունաւորվածին ուշ են օգնութեան եկել, և թոյնն անցել է աղիքների մէջ, ուր դեղթափը և չէզոքացնող նիւթերն այլևս անկարող են ներգործել: Այժմ պիտի լուծողական տալ: Բայց դուք կասէք, թէ դժուար է ամեն տեղ լուծողական գտնել: Սխալվում էք, սիրելի ընթերցողներ, միշտ և ամենուրեք կարող էք գտնել: Ասածս խոհանոցի աղն է: Երկու սեղանի

գդալ աղ հալեցրէք կէս շիշ ջրի մէջ: Տուէք այս անախորժ, բայց օգտակար խմիչքը թունաւորվածին ընդունելու բերանով կամ ներքեով:

«Երբ թունաւորութեան առաջին նշանները մեղմացած են, տուէք հիւանդին տաքացրած գինի, կամ թէյ, որոնք քրտինք կը բերեն. արովհետև քրտինքն էլ է թոյնը դուրս բերում:»

Յարմարութեան համար ես առանձին գրում եմ գործածական թոյների և այդ թոյների դեղթափների անուանները:

ԴԵՂԹԱՓՆԵՐ

Սուսկերի, Շիկատակի, Խարուբուկի,

Մատնունիի ղէմ:

1. Փսխեցուցիչ դեղ (20 սանտիգրամ մի շիշ ջրի մէջ):—Իպէկակուանհա 1): —Կատկի խողտումն:
2. Գենագերչակի իւղ (լուծողական է):—Ա. դալի ջուր:—Կաթ:
3. Սև սուրճ: Տաքացրած գինի:—Շաքարի վրայ կաթեցրած եթեր:

Ափիոնի, Լաուդանումի, Մորֆինի²⁾ ղէմ:

1. Փսխեցուցիչ դեղ:—Իպէկակուանհա:—Կատկի խողտումն:
2. Սև սուրճ:—Քացախախառն ջուր (2 գդալ 1 շիշ ջրի մէջ):
3. Լիմօնի լիմօնադ:—Չը թողնել քնելու: Պղնձի, սնդիկի ղէմ:

1. Մեծ քանակութեամբ տաքաւուն ջուր:
2. Ալբիւմինային ջուր. (6 ձուի սպիտակուցը մի շիշ ջրի մէջ):
3. Կաթ:

Կապարի, Իողի, քլորի, ծծմբային թթուատի ղէմ:

1) Բոյս է, որի արմատում պարունակվում է էմէտին:

2) Մորֆինը պարունակվում է ափիոնի մէջ: Համազատացնող յատկութիւն ունի: Ծ. Թ.

1. Փսխեցուցիչ դեղ:—Իպէկակուանհա:—Կատկի խողտումն:
2. Ալբիւմինային ջուր:—Օսլայախառն ջուր (1 գդալ եռացնել 1 շիշ ջրի մէջ):
3. Սապնաջուր (15 գրամ սապոն 2 շիշ ջրի մէջ):—Կաթ:
4. Խոհանոցի աղ:

Ամօնեակի, ճնճաղիկի, դառը դղումի, խարանաղեղի ղէմ:

1. Ոչ փսխեցուցիչ դեղ:—Կատկի խողտումն. Մեծ քանակութեամբ տաքաւուն ջուր:
2. Քացախախառն ջուր:—Լիմօնի լիմօնադ:
3. Ալբիւմինային ջուր:—Կաթ:
4. Տաքացրած գինի:—Շաքարի վրայ կաթացրած եթեր:

Փոսֆորի ղէմ

1. Կատկի խողտումն:— Ալբիւմինային ջուր: Օսլայախառն ջուր: Մկնաղետի ղէմ:
1. Փսխեցուցիչ դեղ:— Իպէկակուանհա: — Կատկի խողտումն:
2. Մաղնէզի:—Ալբիւմինային ջուր:—Կաթ:
3. Լուծողական իւղ:

Վ Ե Ր Զ.

երես

Ներածութիւն	3:
Արնի համախոնութեան մասին	11.
Արինաւորութեան մասին	13.
Կաթուածի մասին	19.
Մկանաձգութեան մասին	25.
Երեխաների մկանաձգութեան մասին	30.
Արինահոտութեան մասին	33.
Արինաթրութեան մասին	37.
Զարդուածի մասին	39.
Վէրքերի մասին	46.
Հրագէնի պատճառած վէրքերի մասին	51.
Այրուածի մասին	54.
Յրտահարի մասին	48.
Ջրվախութեան մասին	57.
Սողունների կծածի մասին	60.
Միջատների խայթուածի մասին	63.
Շարքօնային ուռոյցք	64.
Ճմլումս	66.
Խաղտումս	68.
Կոտրուածի մասին	69.
Կողերի կոտրվելը	71.
Թոկով խեղդուածի մասին	73.
Ջրի մէջ խեղդուածի մասին	75.
Նեխված օղի պատճառած շնչասպա-	
հութեան մասին	78.
Թունաւորութեան մասին	79.
Դեղծափներ	84.

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԹԻՖԼԻՋԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԵՐԷՆ ԳԸՐ-
ԲԵՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ խմբագրական մաս-
նաժողովը սրանով յայտարարում է, որ տպա-
գրութեան համար ընդունվում են հետևեալ
բովանդակութեան ինքնուրոյն և թարգմանա-
կան գրուածքները.

1. Գեղարուեստական:

2. Գիտնական. զուտ գիտնական գը-
րուածքներից կրտսյազրուին միայն այնպիսի-
ները, որոնք վերաբերում են Հայոց կեանքի
հետազօտութեան, իսկ գիտութեան միւս ճիւղ-
երից միայն ժողովրդականացրած գրքեր:

3. Գասագրքեր, նամանաւանդ ընդհա-
նուր գրականութեան, ընդհանուր պատմու-
թեան, Հայոց գրականութեան, բնական պատ
մութեան և Փիզիքայի ձեռնարկներ՝ կազմած
մեր թեմական դպրոցների համար:

4. Մանկական ընթերցանութեան հա-
մար:

5. Նիւթեր մեր ժողովրդի կեանքի ու-
սումնասիրութեան վերաբերեալ (աւանդու-
թիւններ, երգեր, սովորութիւններ և այլն):

II

Ծանօթութիւն. — Մանրամասն ծրագիր վերոյիշեալ նիւթերի ժողովելու համար կըտըպագրուի յետոյ: Ընկերութեանս խմբ. մասնաժողովը իրան է վերապահում ներկայացրած նիւթերից ընտրութիւն և քաղուածք անել, եթէ ուղարկողը նախօրօք որոշ պայմաններ չէ դնում:

Տպագրուած գրքերի համար վարձատրութիւն տրվում է մի տպագրական թերթին՝ ինքնուրոյն գրուածքների համար՝ 20—25 ռ., իսկ թարգմանական գրուածքի համար՝ 15—20 ռուբլի:

Բացառիկ դէպքերում վարձատրութիւնը կարող է աւելի լինել խմբ. մասնաժողովի հայեցողութեամբ:

Հասցէն՝ Тифлисъ, Правленію Тифлискаго Общества изданія армянскихъ книгъ.

15. Ազաթանդեղայ պատմութիւն	1 —
16. Գիւղական խալիֆայ. Ա. Արարատեանցի	50 —
7. Վանայ Սագ. Գ. Շէրինցի	75 —
18. Փնջիկ. գրեց Աղէքսանդր Արարատեանց	20 —
19. Նամուս. վէպ. գրեց Շիրվանզադէ	1 —
20. Ստեփ. Տարօնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն տիեզերական. երկ. տպ	2 —
21. Թիֆլիզեցւոց մտաւոր կեանքը Գ. Տէր-Աղէքսանդրեանի	1 50
Նոյնը ընտիր թղթի վրայ	2 50
22. Ղևոնդ պատմագիր	2 —
23. Արբազան պատմ. հին ուխտի. Սահակ քնն. Սահակեանի	30 —
24. Նոյնը ուսուցիչների համար	1 75
25. Սոկրատէս. թարգ. օր. Թեկղի Ստեփոյեան	10 —
26 Հ. Պատմութիւն Հայոց. Ս. Պարսապեանի	1 50
27. Ուղեցոյց գործն. չերամապահութեան. Կ. Մելիք-Շահնազարեանցի	40 —
28. Ժամանակագրութիւն հայոց Յ. Դարդեկի	1 25
29. Վարդ-Ռէչպի. Ե. Սպիրի. թարգ. Ի. Յ.	10 —
30. Նալ և Իամայեանթի. Ֆ. Շմիրտի. թարգ. Յ. Լալայեանց	20 —
31. Աստուած գիտէ արդարն ու մեղաւորը. Կոմս Տոլստոյի թարգ. Մ. Ա.	7 —
33. Հաւատարիմ Սալիտրին. Վայրենէր. թարգ. Փ. Վարդանեան.	10 —
33. Լինճարգ և Գերտրուդ. Հենրիխ Պետտալոցցի. թարգ	25 —
34. Յաւելուած ի գիրս պատմութեան Ստեփանոսի Տարօնեցւոյ Ասողիկ կոչեցելոյ. Նորայր Բիւզանդացի.	20 —
35. Նաւի փոքրաւորը. Մ. Ռոզենհայնի. թարգ. Յ. Լալայեան.	15 —
36. Ուռնեց Յովսէփ, Ե. Սպիրի. թարգ. Ի. Յ.	15 —
37. Մեծապատիւ մուրացկանները. Յ. Պարոնեանի.	40 —
38 Մզղային ջոջեր. Յ. Պարոնեանի	1 —
39 Բը-ա-բա, Է. Օժէկոյի	15 —
40 Շնիկ, Կուլիկովայի	5 —

41	Շչեղրինի երեք գրոյցներ	— 10
42	Տարասկոնցի Տարտարէնը	— 40
43	Օրլէանի կոյս, Օստրոգորսկու	— 25
44	Արարատնու կեանքը	— 75
45	Իազափարական քահանայ, Պօտապկենկոյի	— 75
46	Ընտանիքի յոյսը, Անաննակայի, Թարգմ. օր. Վ. Տէր-Յովսէփեանի	— 10
47	Հոսնոսի ձեռատետրը Յ. Պարոնեանի.	1 —
48	Քիմրա Բօսկոյի, Թարգմ. Ա. Մելիք-Ալլահ- վերդեան	— 40
49	Շչեղրինի երեք վէպիկ, Թարգմ. Մ. Ղազարեանց	— 15
50	Սասմայ ծոեր, Գարեգին սարկաւազի	— 50
51	Ջաւախքի բուրմունք, Ն. Լալայեանցի	— 25
52	Մտաւոր, բարոյական, ֆիզիքական կրթու- թիւն, Սպենսերի. Թարգ. Մ. Ղ.	— 1.
53	Մըռռան, Օ. Ի. Շմիտզ. Թարգ. Ա. Քալանթար.	— 20
54	Խան-Միրան, գրեց Սէյլան	— 20
55	Տարաս Բուբլա, Գոգոլի, Թարգ. Մ. Արեղեան	— 40
56.	Փչրանքներ, Կ. սարկ. Յովսէփեան (մամուլի տակ)	— —
57.	Երկու քոյր, Ղ. Աղայեանցի.	— 25.
58.	Իրախտի բնտանիք, գրեց Խրիմեան Հայրիկ.	— 60.
59.	Սիրաք և Սամուէլ, գրեց Խրիմեան Հայրիկ	— 50.
60.	Բառվ Բրօքէր. Փորձանքների բժշկարան. Թարգ. Քրանս. Ք. Օհանեան	— 20

Նոյն տեղում վաճառվում են նաեւ Ընկ-ե
րութեան հետեւեալ գրքերը.

1	Ուսումնարանների առողջապահութեան հարցեր, բժ. Ա. Բաբայեանի	1 —
2	Կրքեր և նոցա ազգեցութիւնը առողջութեան վրայ, բժ. Ա. Բաբայեանի	— 30
3	Բռնի միութիւն Հայոց Լեհաստանի	2 —

դ. ի նն է 20 կոպ.

438

2013

« Ազգային գրադարան

NL0070802

